

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
XXI

NeŐir Heyeti – Editorial Board

Halil İNALCIK – Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY – İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER – A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XXI

İstanbul - 2001

Sahibi: ENDERUN KİTABEVİ adına İsmail ÖZDOĞAN

Yazı İşleri Sorumlusu : Nejat GÖYÜNÇ

Basıldığı Yer :Kitap Matbaacılık (212) 5014636

Cilt : Fatih Mücellit (212) 5012823 - 6128671

**Adres :ENDERUN KİTABEVİ , Büyük Reşitpaşa Cad.Yümni İş Merkezi
No: 46 Beyazıt - İstanbul (212) 5286318 Fax: (212) 5286317**

KUZHEY AFRİKA'DA BİR OSMANLI NESLİ: KULOĞULLARI

Ahmet KAVAS

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'da¹ hakimiyetini tesis etmesi XVI. asrın ilk yıllarına rastlamaktadır. Müstakil denizcilerden Oruç Reis (ö.1518) ve kardeşi Barbaros Hayrettin Paşa'nın (ö.1546) Akdeniz'in güneyindeki sahil boyunca başlayan faaliyetleri kısa zamanda önemli şehirlerin hakimiyet altına alınmasıyla sonuçlandı. Yerli ahaliden sınırlı alanlarda istifade edilirken Yavuz Sultan Selim döneminde batı Anadolu'dan Akdeniz'de denizcilik yapmak üzere asker toplanmasına verilen müsaade XIX. asrın ikinci yarısına kadar devam etti.² Ancak bu askerlerin çoğunluğu getirildikleri şehirlerde yerleşik hayata geçti ve bölgede bunların çocukları ile torunlarının soyundan gelen nesillerinin izlerine günümüzde de rastlanılmaktadır.

XVI. asırda Cezayir'de esir tutulan İspanyol Diego de Haedo Garp Ocaklarına servet edinmek için akın eden çok sayıda Türki Peru'ya aynı amaçlarla giden kendi vatandaşlarına benzetmişti.³ Kuzey Afrika'da Osmanlı dönemi konusunda ilk kaynak eserlerden sayılan *Şimali Afrika'da Türkler* isimli kitabın yazarı Aziz Samih İlter bu benzetmeyi dönemin şartlarını göz önüne alarak farklı bir şekilde izah etmektedir.

- 1 Günümüzde kısaca Kuzey Afrika diye bildiğimiz bölgede yer alan Libya, Tunus, Cezayir ve Fas'ın bulunduğu dört ülke sınırlarına Moritanya'da ilave edilerek Mağrib ülkeleri olarak da tanınmaktadırlar. Bu makalemizde daha ziyade Osmanlı döneminde kullanılan Garp Ocakları tabirini tercih edeceğiz. Bu ifadeden anlaşılana ise Trablusgarp (Libya), Tunus ve Cezayir eyaletleridir.
- 2 BOA. Cevdet Eyâlât-ı Mümtâze, n.573, N 1171; n.678, 28 B 1188; Hatt-ı Hümayun, n.16872, yıl:1231; n.22517, yıl:1234;
- 3 Jean Mignon, "La milice des janissaires de Tunis au temps des Deys (1590-1650)", *Revue internationale d'Histoire militaire*, 1956, n.18, s301-325.

OSMANLI ARAŞTIRMALARI, XXI (2001).

"Ana vatanda bir kabahat işleyerek kaçanlar, anasına, babasına gücenenler, kavgacı ve sergüzeştci tabiatlerinin sevkiyle tali denemek isteyenler hep Mağribe koşardı. İstanbul, İzmir, Antalya'da Garp Ocaklarının birer vekili bulunup bunlar mezkûr sâhil sancaklarında (terlemeden para kazanmak ve solumadan can vermek isteyenler bayrağımız altına gelsin) diyerek tellâl çağırır, icabet edenleri toplar ve bir gemi dolduracak kadar çoğalınca hemen Cezayir'e yollarlardı. Cezayir yeniçerisi olmak için başka bazı evsafa beraber Türk olmak şarttı. En aşağı yeniçeri ahalinin en büyüğünün üstünde yer tutardı."⁴

Garp Ocaklarındaki Türk nüfusu iktisadi sebeplerle ağır yük getiren Anadolu'dan yapılan asker sevkinden ziyade bunların yerli kadınlarla evliliklerinden doğan çocuklarıyla artmaktaydı. Yeniçeri kaldıkları sürece evlenme imkanı bulamayanlar kışlalardaki hizmetlerini terk edip evlenebilme hakkına sahiptiler. Akraba oldukları saygın ailelerle kurdukları evlilik bağları sayesinde toplumdaki konumları genişlediği gibi iki toplum arasında Kuloğulları denilen yeni bir sınıf türedi.⁵

Turgut Paşa (ö.1565) Trablusgarp'ı beraberinde getirdiği "karakol" adı verilen yeniçerilerle ele geçirdi. Münşiye isimli içinde bahçelerin bulunduğu sur dışındaki vahayı bunlar arasında paylaştırdı. Yerli kadınlarla evlenen bu insanların neslinden türeyen melez nesil bütün Osmanlı hakimiyeti boyunca bölgede ayrıcalıklı konumlarını muhafaza ettiler.⁶ Turgut Paşa'nın vefatından sonra yerine geçen beylerbeyi Cafer Bey zamanında ikamet ettikleri "odalar" denilen yerlerden çıktılar ve toplum içinde kavga çıkartıp yerli ahaliye köle muamelesi yapmaya başladılar. Vali bunları idare altına alamayınca eyaletin asayişi bozuldu. Bir müddet sonra kendileri yaptıkları hataların farkına vararak istenmeyen davranışlarından vazgeçtiler.⁷

Garp Ocakları arasında özellikle Trablusgarp Kuloğulları makalemizde ağırlıklı şekilde ele alınmaktadır. Bunların varlığı "karakol" adı verilen yeniçerilere kadar dayandırılmaktadır. Yaşlandıklarında veya bazı özel durumlarda evlenip ço-

4 Aziz Samih İltter, *Şimali Afrika'da Türkler*, Vakıf Gazete-Matbaa, İstanbul 1936, I, s.107.

5 Taoufik Bachrouch, *Formation sociale barbaresque et pouvoir à Tunis au XVIIIè siècle*, Câmîatü't-Tunusiyye, Tunus 1977, s.35.

6 Baron de Krafft, "Promenades dans la Tripolitaine (Afrique Septentrionale)", *Le Tour du Monde*, 1er Semestre, 1861, (66-80), s.70.

7 İbn Galbûn, *Tarih-i İbn Galbûn Der Beyân-ı Trablusgarp*, (trc. Mehmed Nehîcüddin), Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1284, s.22; Hasan Safi, *Trablusgarp Tarihi*, Resimli Kitap Matbaası, İstanbul 1328/1910, s.42.

cuk sahibi olmaları üzerine ilk kuşak Kuloğlu nesli ortaya çıktı ve "Kuloğlu" kelimesi bunlar için kullanılır hale geldi. Bölge tarihinin XVI. asır ile ilgili kaynaklarında kelimenin bu manada kullanıldığı noktasında müşterek kanaat varsa da XV. asırda da bu isimlendirmeye rastlanılmaktadır.⁸

XVI. asrın başında Garp Ocaklarında ortaya çıkan yeni nesil bu isimle bilinirken bunların haricindeki diğer bölgelerde doğan yeniçeri çocukları da başlangıçta bu isimle tanınıyorlardı. Fakat daha sonraları sınıf değiştirerek bu toplumlarından çıktıkları için bir müstakil topluluk oluşturamıyorlardı.

Gerek Türkçe gerekse İngilizce ve Fransızca olarak bu toplumu ifade etmek için kullanılan Kuloğlu kelimesi farklı şekillerde yazılmaktadır. Bunların çeşitliliği kelimenin Türkçe asıllı olmasına rağmen Arap harfleriyle yazılmasından kaynaklanmaktadır: Kırgılı⁹, Korolu¹⁰, Kûroğlu, Kourouglis¹¹, Karakoloğlu, Couloughlis¹², Coul-ouhglou¹³, Culuglis¹⁴, Kouloughlis ve Kulughlis gibi.

Mahmud Naci'nin "Yerli Türk" dediği bu sınıfa mensup kimseler asker olarak gelip Trablusgarp'ı alanların çocukları ve torunlarıdır. Bunlara yerlilik vasfını Anadolu'dan gelenlerin bölgedeki yerli kadınlarla evlilikleri kazandırdı.¹⁵ "Turgut reisin karakol nâmıyla ecnâs-ı muhtelifeden beraber getirdiği bir çok yeniçeri tâifesi"¹⁶ bulunduğu gibi bunları bu eyalette "Kuloğlu namıyla tekâliften muaf bulunan kabâil"¹⁷ topluluğu şeklindeki tanımlamaya arşiv belgelerinde ve matbu eserlerde sıkça rastlamak mümkündür.

Trablusgarp, Bingazi ve Fizan hakkında Osmanlının son döneminde hazırlanan bir raporda bunlarla ilgili önemli bilgiler verilmektedir. Erkan-ı

8 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Kuloğlu", *İA*, VI, s. 978-979.

9 "Cezayir ve Türkler", (trc.: Ahmet İhsan Türek), *Hayat Tarih Mecmuası*, yıl: 12, I/7, s.61-65. Aslında bu Kırgılı kelimesi de diğerleri gibi Kuloğlu sözcüğünün yanlış okunuşundan kaynaklanmaktadır.

10 Hikmet Naci, *Tarih Boyunca Kuzey Afrika ve Berberiler*, İstanbul 1955, s.29.

11 Gustav Nachtigal, *Sahara et Sudan*, (Almanca'dan Fransızca'ya tercüme eden: Jules Gourdault), Hachette, Paris 1881, s.20.

12 Jean Mignon, *a.g.e.*, s.308.

13 Baron de Krafft, *a.g.e.*, s.70.

14 F. Minutelli, *La Tripolitania*, Torino Fratelli Bocca Editori, Roma 1902, s.83.

15 Mahmud Naci (Balkış) ve Mehmed Nuri, *Trablusgarp*, Tercümân-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1330/1912, s.101.

16 İbn Galbûn, *a.g.e.*, s.22.

17 BOA. İrade-Dâhiliye- 1283, n.39017.

Harbiye subaylarından Ali ve Ahmed Nuri beyler bu isimlendirmenin "*karakol*" kelimesinden değiştirilerek kullanıldığını, bir müddet sonra bu isimlendirmenin doğrudan yeniçerilere değil onların soyundan askere alınan "*yerli zaptiyelere*" verildiğini kabul etmektedirler.¹⁸

Yerli ahali tarafından yeniçerilerin de ilk dönemlerde aynı "*karakol*" kelimesi ile isimlendirildiği bilinmektedir. Kuzey Afrika ve Batı Afrika'da müslümanların XX. asrın sonlarına kadar en fazla hürmet ettikleri "*murabu*"¹⁹ denilen kimseler halkın dini yaşayışlarında her türlü rehberlik görevini tarih boyunca yerine getirdiler. Onların bu konumunun farkında olan yeniçeriler de kendilerine bu ismi vererek "*murabıtlar*" olarak tanınmak istedikleri için İstanbul tarafından kendilerine atfen gönderilen yazılarda bu isimle kendilerine hitap edildiği görülmektedir.²⁰

"Evliyâ-i izâm ve mazanna-i kirâmdan zâta buralarca murabıt tabir olduğundan asâkir-i mezkûre dahi yeniçerilik ismini murabıtlığa tahvîl ve güyâ tathîr-i nâm ederek hatta İstanbul'dan gelen fermân ve evâmîrâmelerde dahi merkûmlar bu isim ile zikr ve yâd olunmuş ise de beyne'l-ahâli kûroğlu deyû kesb-i işihâr eylediklerinden el-hâletü hâzihi tavâif-i merkûmenin sülâlesinden hayli-den hayli kisân mevcûd olup zaptiyevârî bazı hidemâta istihdâm olunduklarına binâen tekâlif-i mîriyyeden külliyyen muâfiyet imtiyâzına nâil olmuşlardır. İşte bunlara kûroğlu tabîri karakol oğlundan galattır".²¹

Fakat bu gayretleri onları yerli ahaliye yaklaştırmadı. Hatta "*karakoloğlu*" lafzını yanlış telaffuz etmeye devam ederek yeniçerileri de "*kûroğlu*" diye isimlendirdiler.²²

Makalemize konu olan Kuzey Afrika'daki Kuloğlu sınıfı menşe itibarıyla yeniçeri çocuğu olma bakımından başlangıçta diğerlerine benzemektedirler. Ancak bunları diğer bölgelerdeki benzerlerinden ayıran başlıca husus annelerinin "*Türk*" olmamasıdır. Oysa ki bütün Osmanlı topraklarındaki yeniçerilerden yaşlı olanlar buldukları bölgede istedikleri bir hanımla evlenebiliyorlardı. Garp Ocaklarına gidenlerin ise Türk soylu bir eş veya cariye bulması zor olduğu için

18 Ali ve Ahmed Nuri, *Trablusgarp ve Bingazi ve Fizan Kıtalarına Dair*, yazma (129 s.), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 1301, s. 47.

19 Batı Afrika'da "*murabıt*" kelimesi mahalli dillerin tesiriyle "*marabu*" şeklinde telaffuz edilmektedir.

20 Mahmud Naci, *a.g.e.*, s.134.

21 İbn Galbûn, *a.g.e.*, s.22-23; Hasan Safi, *a.g.e.*, s.42.

22 Mahmud Naci, *a.g.e.*, s.134.

yerli bir kadınla evlenmek mecburiyetindeydiler.²³ Şayet bir Türk ile bir cariye evlenme imkanı bulmuşlar ise o evlilikten doğan çocuklar kuloğlu sayılmıyordu. Zamanla Osmanlı Devletinin diğer topraklarındaki kuloğlundan farklı ve en önemlisi devamlı olarak varlığını sürdürecektir olan bu yeni neslin ortaya çıkmasıdır.

Garp Ocaklarına sevk edilen denizciler ile eyalet merkezleri önemli şehirleri muhafaza etmek üzere Anadolu'nun değişik bölgelerinden asker toplanmaktaydı. Bu askerlerin çoğunluğu belli bir müddet için değil çoğu zaman hayatlarının sonuna kadar gittikleri bu eyaletlerde kalıyorlardı. Antalya, Muğla, Aydın, İzmir ve Manisa gibi batı Anadolu şehirlerinden toplanan bu gençlerin tamamına yakını Türk soylu idi. Fakat bu eyaletlere asker toplanılan yerler arasında İstanbul da olduğu için burada devletin her tarafından gelen değişik soya mensup gençler de bulunmaktaydı. Buna rağmen Kuzey Afrika tarihinden bahseden eserlerin bir çoğu bunların babalarının Türk olduğu noktasında birleşmektedirler.

Annelerinin soyuna gelince bu konuda her bir eyaletin tarihi ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Kuzey Afrika'nın en eski kavmi olan Berberi ve Arap asıllı anneler diğerlerine göre daha fazlaydılar²⁴. Bazı eserler hiç ayırım yapmadan Türk babalar ile Afrikalı annelerin evliliklerinden doğan çocuklara kuloğlu derken²⁵, Türkler'in Cezayirli kadınlarla evliliğinden doğan melezler²⁶, Anadolulular ile Arnavutların Mağribli kadınlarla evliliklerinden doğan oğulları²⁷, Türk, Arnavut, Çerkez, Gürcü, Kürt asıllı babalar ile Endülüs'ten Kuzey Afrika'ya sığınan ve Mor veya Sarasin denilen müslüman kadınların çocukları²⁸, Türk askerlerin Tunuslu kadınlardan²⁹ genelde en zengin ailelere

23 Magali Morsy, *Nord Africa: 1800-1900 a survey from the Nile valley to the Atlantic*, Longman, London 1984, s.42

24 Gustav Nachtigal, *a.g.e.*, s. 20.

25 Comtesse Drohojwska, *L'histoire de l'Algérie racontée à la jeunesse*, Paris 1853, s.165.

26 Benjamin Stora, *Histoire de l'Algérie coloniale 1830-1954*, La Découverte, Paris 1991, s.13.

27 André Martel, *La Libye 1835-1990*, PUF, Paris 1991, s.38.

28 Mahmud Naci, *a.g.e.*, s.101; Hamdan Khodja, *Le Miroir, Aperçu historique et statistique sur la Régence d'Alger*, (Introduction: Abdelkader Djeghloul), Sindbad, paris 1985, s.88; Jean Mignon, *a.g.e.*, s.307.

29 Kenneth J. Perkins, *Historical Dictionary of Tunisia*, The Scarecrow Press, London 1989, s.76; L. Carl Brown, *The Tunisia of Ahmad Bey 1837-1855*, Princeton University Press, Princeton 1974, s.53.

mensup olanlarla evliliklerinden doğan evlatları³⁰, yeniçeriler ile Arnavut askerlerin Arap ve Berberi kadınlarla³¹ evliliğinden dünyaya gelen çocuklar demektirler. Kısaca yerli kadınlarla evlenen yeniçeri çocuklarına her üç eyalette de Kuloğlu denilmesi yaygın bir kullanımdır.³² Bu karma evliliklere XVI. asrın sonlarına doğru Kuzey Afrika'da güçlenen Osmanlı hakimiyetinin ilk dönemlerinde sıkça rastlanmaktadır.³³

"Trablusgarp'ın kurûn-ı vustâda kuvve-i müdafaasını teşkil eden ve asıl Karamanoğlu ocağının avânesi olan Anadolu yeniçerileri ile Berberi neslinin inhitâtından hasıl olmuş ve Karaman Beyliği zamanında yine müdâfa-i mahal-liyeyi nefîr-i âm suretiyle icra etmiş olan bu sınıf ahâli Trablus'un sahil kı-sımlarında 1318 senesine kadar gayr-i muntazam bir karaltı halinde bekâ bulmuş ve o tarihte ilga olmuştur".³⁴

Anneleri Türk olmadığı için bölgede yaygın olan Arapça'yı anadili olarak kullanan Kuloğullarının tamamına yakını bu dili konuşmaktadır.³⁵ Her ne kadar Türkçe dahil başka dil bilmedikleri şeklinde ifadeler³⁶ bu topluluğun geneli için geçerli olsa bile içlerinde babalarının konuştuğu dili bilenler de bulunmaktaydı. Zaten bunlar kendilerini Türk gibi tarif etmekte ve Türkçe bir kelime olan "Kuloğlu" kelimesini bizzat kendileri de kullanmaktadırlar. "Kölenin, kulun oğlu" ile kastedilen Osmanlı askerinin oğlu demek olup bundan maksat askeri veya sivil görevleri yerine getirenlerin tamamının "Sultanın kulları" gibi kabul edilmesinden ileri gelmektedir.³⁷

Türklerin yerli kadınlarla evlenmelerinin sebepleri üzerinde farklı sebepler ileri sürülmektedir. Uzun yıllar buralarda hizmet veren yeniçerilerin geldikleri asıl memleketlerine dönmek yerine hayatlarını kazandıkları mahallere yerleşmeye

30 Ahmed Abdesslem, *Les historiens tunisiens: Dès XVIIe, XVIIIe et XIXe siècles: Essai d'histoire culturelle*, Université de Tunis, Tunis 1973, s.33.

31 Hikmet Naci, *a.g.e.*, s.29.

32 Aziz Samih İlter, *a.g.e.*, I, s.107.

33 Jean Mignon, *a.g.e.*, s.308. Malta şövalyelerinden Lan Frèducci ve Bossio'nun birlikte yazdıkları *Costa e discorsi di Barberia* eserleri 1587'de Malta'da basılmış, Ch. Monchicourt tarafından ise Fransızca tercümesi yapılarak *Revue Africaine*'de 1925'te tekrar yayınlanmıştı.

34 Cami (Baykurt), *Trablusgarp'tan Sahrayı Kebîre Doğru*, Nişan Babekyan Matbaası, Dersaadet 1326, s.51.

35 Mehmet Hıfzı, "Osmanlı Afrikası", *Donanma*, sayı 2, n.17, 1329 Şevval 1329/Temmuz 1327, s.1560.

36 Hikmet Naci, *a.g.e.*, s.30.

37 L. Carl Brown, *a.g.e.*, s.53.

karar vermeleriyle birlikte kendilerine yetecek sayıda Türk soylu kadın bulunmaması en etkili unsurdur. Yine de soyluların kızlarıyla yapılan bu evlilikleri basit menfaatlere, çıkarlara ve yerliler karşısında zayıflık duygusuna bağlayanlar da bulunmaktadır.³⁸

Garp Ocaklarının her üçünde Kuloğlu sınıfının meydana çıkması ve zaman içerisinde elde ettikleri hakları veya bunları tekrar kaybetmeleri itibarıyla birbirlerine benzemektedirler. Bunlardan bahseden eserlerde de bu husus üzerinde ısrarla durulmaktadır. Mesela Trablusgarp eyaletindeki Kuloğulları konusunda Celal Tefvik Karasapan şöyle demektedir:

"Gerek birinci dayılar devri gerek ikinci dayılar devri, yani Karamanlılar devrinin Trablus'a bıraktığı, deyim yerindeyse, etnik tortu Cezayir'de de olduğu gibi, memleketin Arap, Berber ve Zenci müslüman unsurları arasına bıraktığı Kuloğulları küttlesidir. Türk kanının esasını teşkil ettiği bu faydalı unsur (...) Anadolu kıyılarından gelen leventlerin, yeniçerilerin yerlilerle evlenmesinden meydana gelmiş melez bir topluluk haline gelmişti"³⁹.

Osmanlı belgelerinde kendilerinden bahsedilirken Kuloğlu adı kullanıldığı halde Kuzey Afrika'daki Türk soylu olanlardan tamamen farklı ve sadece Cami Baykurt'un ifadesiyle "Fizan'a mahsus Kuloğlu" şeklinde diğerlerinden ayırt edilen başka bir sınıf daha bulunmaktaydı. Bunlar asıl olarak Arap soylu olup Fizan sancağına bağlı Şâtî kazasında ikamet etmekteydiler. XIX. asrın ilk yarısında Karamanlı hanedanını, 1835'ten sonra ise Trablusgarp eyaletini en fazla meşgul eden Evlâd-ı Süleyman kabilesinin reisi Şeyh Abdülcelil'in başkaldırı hadisesi vardır. Devlet güçlerine yardım ettiklerinden dolayı kendilerine "kuloğlu" hakkı tanınan Şâtî Arapları da tekâlif-i mîrîyyeden muaf tutuldular. Mahalli zaptiye görevi de verilen bu insanlar bir süre sonra başıboş hareket etmeye başlayıp eyaletten gelen emirleri dinlemedikleri gibi diğer kabilelere de zarar verince üzerlerine birlik sevk edildi.

"Fizan Osmanlı idaresine alındığı günden itibaren bu kabileler Kuloğlu namı altında ve nefir-i âm sûretinde hizmeti kabul etmişler ve nevimâ Sahra milisi itibar olunmuşlardır. Bunlar asıl ve cedlerinin şarktan hicret etmiş Arap neslinden olduğunu iddia etmektedirler"⁴⁰.

38 André Martel, *La Libye*, s.38.

39 Celal Tefvik Karasapan, *Libya Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Resimli Posta Matbaası, Ankara 1960, s.141.

40 Cami (Baykurt), *a.g.e.*, s.50.

Kısaca "Kuloğlu" kelimesi ile tarif edilen Türk soylu bu insanlar daha ziyade yerli gelenek ve adetler üzere yaşadılar. Buldukları mahallerde Osmanlı Devletine en bağlı toplum olarak kaldılar ve kendi ifadeleriyle Kuzey Afrika'da "ahâli-i sâdika"⁴¹ vasfını hak etmişlerdi.

Kuloğullarının Sayısı:

Anadolu'dan sevk edilen Türkler'in soyundan gelen Kuloğullarının eyaletlere göre nüfus oranları değişmekle birlikte kaynaklar genelde her bir eyalet için XIX. asrın ikinci yarısında elli binin üzerinde bir rakam vermektedirler. Meselâ Trablusgarp'ta sayıları yaklaşık üç asır sonunda 60.000 kişiye ulaştı. Bunlarla ilgili verilen kesin rakamlar daha ziyade asker olanların miktarı olup toplam nüfusları her hangi bir sayım yapılmadığı için tahmini olarak bilinmektedir.⁴²

"Vilâyetin yerli ahalisinden ve bazı kaza ve nevâhî sekemesinden olup bir nevi zabtiye gibi hükûmet işlerinde istihdâm olunmak ve lede'l-hâce asâkir-i muâvene makamında hâriçten tecâvüz vukûunda müdâfaa ve memleketi muhafaza ile mükellef olmak üzere buraca Kuloğlu tabîr olunan otuz bin kadar nüfûs mevcudu olup bunlar vergi ve işâr ve sâir her türlü tekâlif-i mîriyyeden" muaf-tırlar.⁴³

Garp Ocaklarındaki yeniçeri sayısı devletin güçlü dönemlerinde dahi 15.000 neferi geçmemişti. XVII. asırdan itibaren bunların aralarına asker olarak ilk defa Kuloğulları alınmaya başlandı.⁴⁴ Türkler'in Mor kadınlarla evliliğinden doğan oğullarının milis kuvvetindeki sayıları az iken zamanla arttı.⁴⁵

Trablusgarp vilayetinin nüfusu 1301 tarihli vilâyet salnâmesinde 1.200.000 kişi olarak verilmektedir.⁴⁶ Bu rakam önceden yapılmış bir nüfus sayımının neticesi olmadığı için Kuloğulları gibi bir sınıfın toplam sayılarının ne kadar olduğu da bilinmemekteydi. Ancak bir acil durum karşısında eli silah tutan insanların miktarının bilinmesi için farklı sayılar verilmektedir. Vali tarafından Kuloğlu

41 BOA. A.MKT.DH.TG., n. 2-65, 17.11.1320.

42 C. T. Karasapan, *a.g.e.*, s.141.

43 BOA. Y.E.E. -Layihâ- Dosya:7, Gömlek: 13, Tarih: 1308.L.7, Adet: 2/9.Trablusgarp valiliğinde bulunduğu on sene zarfında askeri inşaat ile, mektep, liman vs.ye dair vukua getirilen imar ile vilâyetin aşiret ve ahalisinin ahval ve tebyiiinden bahsedilen, vali Ahmed Rasim Paşa'nın layihası.

44 Magali Morsy, *a.g.e.*, s.43.

45 Jean Mignon, *a.g.e.*, s.308.

46 *Trablusgarp Vilâyeti Salnâmesi-1301*, s.81.

Başağasına emrindekilerin nüfusu ile ilgili bir sayım yaptırılmış ve bunlardan eli silah tutanların 3.000 piyade ve 1.200 süvari olmak üzere toplam 4.200 neferden ibaret oldukları tespit ettirilmişti. Savaş anında bütün Kuloğullarından silah altına alınabileceklerin oranının 15.000 piyade ve 1.200 süvari olmak üzere 16.200 nefer olduğu vilayetçe bilinmekteydi. En güvenilir olanı vali tarafından geçici olarak başağalığa tayin olan asâkir-i şâhâne kaymakamına silah altına alınacaklarla ilgili yaptırılan sayımların bulunduğu defterdir. Buradaki kayıtlara göre silah altına girecekler 5.552 piyade ve 1.190 süvari olmak üzere toplam 6.652 neferdir. İhtiyaç anında ise 2.630 piyade ve 380 süvari olmak üzere toplam 3.110 nefer çağrılacaktı. 8.182 piyade 1.580 süvari olmak üzere toplam 9.762 Kuloğlu bu vilayetin savunmasında görev alacaktı.⁴⁷

Garp Ocakları içinde Kuloğullarına mahsus teşkil edilen en iyi idari birim Trablusgarp valiliği bünyesinde son dönemde kurulan Kuloğlu başağalıdır. Benzerine ne Tunus'ta ne de Cezayir'de tesadüf etmemekteyiz. Elli altmış bini aşan nüfusa sahip olan Kuloğlu başağalı 1317-1318 senesinde vali Hafız Mehmed Paşa tarafından ilga edilene kadar muhafaza edildi.⁴⁸ Münşiye'de oturan Kuloğullarından eli silah tutan 2.000 kişi askeri bir güç olarak kabul edilmekteydi ve buradaki Türk gücünün en hareketli unsurlarındandı.⁴⁹

Eyalet merkezi olan Cezayir şehrinin 1788-1790 tarihleri arasında nüfusu 50.000 kişi civarında olup farklı kimliklerine göre şöyle dağılmaktaydı: 6.000 Kuloğlu, 3.000 Türk, 7.000 Yahudi, 2.000 esir ve diğer hıristiyanlar ile 32.000 Mor müslümanları.⁵⁰ Cezayir'in Vadiü'z-Zeytun ve Filaoucène dağı civarında yaşayan Kuloğlu askerlerinin sayısı sekiz-on bin kadar tahmin edilmekteydi.⁵¹

1788'de Tunus valisi Ali Bey döneminde bu eyaletin 5.000 Türk, Memlük ve Kuloğlundan oluşan bir askeri gücü vardı.⁵² Bu eyaletin önemli valilerinden

47 Mehmed Fuad ve diğerleri, *Trablusgarp ve Bingazi'de İcrâ Eylediğimiz Erkân-i Harbiye Seyahatine Dair Olan Talîmât*, yazma, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, n. 8897, s.13-14.

48 Hasan Safî, *a.g.e.*, s.43; Aziz Samih İltter, *a.g.e.*, I, s.219.

49 Baron de Krafft, *a.g.e.*, s.70.

50 Venture de Paradis, *Tunis et Alger au XVIIIe siècle*, Sindbad, Paris 1983, s.109. (Bu kitap Venture de Paradis'nin XVIII. asrın sonunda Tunus ve Cezayir'e yaptığı seyahatleri ile ilgili hatıraları Bibliothèque Nationale'deki yazmasından alınarak Joseph Cuoc tarafından yayımlanmış halidir.)

51 Hamdan Khodja, *a.g.e.*, s.134; Ali Rıza Paşa, *Mir'âtü'l-Cezâyir*, (trc.: Ali Şevki), İstanbul 1293, s.136.

52 L. Carl Brown, *a.g.e.*, s.56.

Ahmed Bey ise 1840'da kurduğu ordusuna Kuloğlu sınıfından 900 asker aldı. Ancak bu sayı giderek arttı ve zamanla 2.000 ile 3.000 askere kadar ulaştı. Yine de eyaletin kendi nüfusundan sayılsalar da Türkler'in komplolarından kurtulamıyorlardı.⁵³

Yaşadıkları yerler:

Garp Ocaklarının her birine sevk edilen askerler başta Trablusgarp, Tunus ve Cezayir gibi eyalet merkezlerine yerleştirilmekteydi. Buraları çevreleyen sur dışındaki yakın mevkiiler ise ağırlıklı olarak Kuloğullarının ikamet etmeleri için uygundu. Kendilerine tahsis edilen bu yerlerden izinsiz çıkmalarına müsaade edilmezdi. Trablusgarp eyaletinde daha ziyade sur dışında ve merkeze yakın yerlerde oturmakta olan Kuloğullarına Bingazi civarında pek rastlanılmamaktadır.

Trablusgarp eyaletinde Kuloğlu sınıfının bulunduğu yerlerin başında aynı zamanda şehrin bahçelerinin bulunduğu vahanın da adı olan Münşiye kazası gelmektedir. Burada kendi hallerinde kapalı bir hayat yaşıyorlardı.⁵⁴ Burası ve Sahil kazası Trablusgarp vilayetine "kurşun menzili mahal olup" 1835'te derhal idare altına alınması gerekmişti. Vali Necip Paşa buraları ele geçirmişse de yeterli düzen kurulamaması dolayısıyla bir an evvel gerektiği gibi ele geçirilmesi zaruret halini almıştı.⁵⁵ Eyalet merkezinin kalesi konumundaki bu mahal zengin bitki örtüsüyle yaklaşık 30.000 insanın yaşadığı yerdirdi.⁵⁶

Ahmed Rasim Paşa (ö.1897)⁵⁷ Trablusgarp valisi tayin edildikten sonra Zanzûr'a geldiğinde burada Kuloğulları namıyla bilinen ve çok eski dönemlerden itibaren valilerin yanlarında ve mülki konularda yerli süvarilerin bulduklarını öğrendi. Bunların kendisine ilgi göstermeleri üzerine Trablusgarp komutanı bulunan Hüseyin Vasfi Paşa Kuloğlu başağasını yanına çağırarak Kuloğullarının kendi emrinde bulduklarını ve izin almadan valinin yanına gidemeyeceklerini bildirdi. Onun vali hakkındaki bu tarz davranışları neticesinde

53 André Martel, "L'armée d'Ahmed Bey d'après un instructeur français", *Revue Internationale d'Histoire Militaire*, 1956, n.18, s.373-407.

54 Gustav Nachtigal, *a.g.e.*, s.20.

55 BOA. Hatt-ı Hümayun, n.22505.C, 1251.

56 Baron de Krafft, *a.g.e.*, s.71.

57 Makalede isimleri geçen Trablusgarp valilerinin vefat tarihleri konusunda Sinan Kuneralp tarafından hazırlanan *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İsis, İstanbul 1999, isimli kitaptan istifade edildi.

bölgede çıkan huzursuzluk Tarhûne kazasına sığrayarak kavgaya sebep oldu. Sonuç itibarıyla olay vergi tahsili, bölgenin korunma ve idaresinde geçici de olsa bir tatsızlığa yol açtı.⁵⁸

1266-1271 tarihli ilk devlet salnâmelerinde Trablusgarp eyaletine bağlı aynı adı taşıyan Trablusgarp livasının Münşiye⁵⁹ maa Sâhil kazasında Kuloğullarının tek bir idari birimde toplandığı görülmektedir. Bu eyaletin sancak ve kazalara ayrılmasının ardından Kuloğullarının yoğun olarak buldukları Trablusgarp sancağına bağlı Münşiye ve Sâhil kazaları ile Zevi'l-Civârî ve Azîziye nahiyeleri idari birimlere çevrildi. Ancak az veya çok vilayetin diğer kaza ve nahiyelerinde bunlara rastlamak mümkündür.⁶⁰ 1294 tarihli salnamede ise Trablusgarp merkez sancağına bağlı dört kazadan ikisi Sâhil ve Münşiye olarak iki farklı kaza şeklinde bulunmaktadır.⁶¹ 1295-1297 senelere ait salnamelerde ise aynı sancağa bağlı Zâviye ve Garyan isimli iki kazadan birincisine bağlı Azîziye nahiyesini görmekteyiz.⁶² 1300 tarihli salnamede de merkez sancağa bağlı beş kaza arasında Kuloğullarının oturduğu yerlerin isimleri bulunmayıp sadece dört nahiyeden birisi olarak Azîziye yer almaktadır.⁶³

1295/1878 tarihinde Kuloğlu Başağalığı Kuloğlu heyeti adına başağa Muhammed b. Reis Ağa ile üç aza ve bir katipten ibaretti. Ayrıca Aziziye nahiyesinde müdür ve katibi bulunuyordu.⁶⁴ 1301 senesi Trablusgarp vilâyet salnamesinde ise bu heyetin müstakil bir bölümde Münşiye müdürü Şeyh Ali b. El-Hâc, Rekîât müdürü şeyh el-Hâc Mehmed Hicras, Civârî müdürü Yusuf Süveydân, Sâhil müdürü Mehmed b. Ali es-Sağîr ve Alâvine müdürü Ahmed b. Rahîs dışında Ağa Ali b. Gânim, Ağa eş-Şeyh Zâidü'l-Eşheb ile Hasan Efendi isimli kişilerden teşekkül ettiği görülmektedir. Azîziye'de nahiye müdürü nâib, müftü ve katip ile sandık eminliğini birlikte yürüten dört memur bulunurken, Zevi'l-Civârî nahiyesinde müdür ve katiplik ile sandık eminliğini birlikte yürüten

58 BOA. Y.A.Hus., 172 (57), 28.2.1300.

59 Münşiye ismi bazı salnamelerde Menşiyye şeklinde harekeli olarak bulunmaktadır. (Salnâme-1277, s.159).

60 Mehmed Fuad, *a.g.e.*, s.12.

61 Trablusgarp Salnamesi-1294, s.498.

62 Trablusgarp Salnamesi-1295, s.418; 1296, s.192; 1297, s.165.

63 Trablusgarp Salnamesi-1300, s.338.

64 Trablusgarp Salnamesi-1298/1878, s.55, 57.

iki görevli mevcuttu.⁶⁵ 1302'de bu defa heyetin istabl-ı âmire rütbeli başağa Hacı Ali Sağır Ağa, Münşiye müdürü Yusuf Topçu Ağa, Rekîât müdürü Hacı Mehmed Ağa b. Hicras, Civârî müdürü Mehmed Temîmî Ağa, Sâhil müdürü Mehmed Sağır Ağa, Alâvine müdürü Ahmed Ağa b. Rahîs, Ağa Süleyman Süveydân, katip ve sandık emini Hüseyin Efendi ile eş-Şeyh Zâyid b. Abdullah el-Eşheb teşekkül etmekteydi.⁶⁶ 1305'de de bazı kişiler değişmekle birlikte heyette mirü'l-ümerâ başağa Hacı Yusuf Paşa dışında müdürlerden Münşiye müdürü Ali b. El-Hâc Ağa, Sâhil müdürü Mehmed Sağır Ağa, Rekîât müdürü Hacı Mehmed b. Hicras Ağa, Civârî müdürü Mesud Şite Ağa ile katip el-Hac Hüseyin Harâti Efendi dışında ayrıca altı azadan teşekkül etmişti. Aziziye müdürü Mehmed Behçet Bey, Zevi'l-Civârî müdürü ise el-Hac Halife Beytülmal Efendi idi.⁶⁷

1309-1319 tarihli salnâmelerde Hacı Ahmed Mârkîn'in başağalığında Kuloğlu Başağalığı kazası ve buraya bağlı Münşiye, Sâhil, Rekîât, Alâvine ve Civârî olmak üzere beş nahiye vardı.⁶⁸ Bu başağalığın kaldırılmasından sonra yerine 1320'de Nevâhi-i Erbaa kazası kuruldu. Rekîât ve Civârî nahiyeleri birleştirildiği için nahiye sayısı dörde düştü ve kaymakamlığa Abdullah Hulûsi Bey tayin edildi ve 1325 yılına kadar bu görevde kaldı. Kuloğlu Başağalığı kazası üçüncü sınıf bir kaza iken Nevâhi-i Erbaa kazası ikinci sınıf bir kaza oldu.⁶⁹ 1329'da bu kazanın adı Azîziye kazası olarak değişti.⁷⁰

Kuloğlu Başağalığı adı altında kendi içlerinden seçilen başağanın idaresindeki Münşiye, Sâhil, Rekîât, Alâvine, Civârî ve Reşfâne adlı altı büyük kabile ile bunların alt kolu olan toplam 57 küçük kabile bulunmaktaydı. Münşiye ve Sahil kazasında toplam 18 küçük kabile bulunurken Zevi'l-Civârî nahiyesinde er-Rekîât 6, el-Alâvine 7, el-Akâre 6 ve el-Hatene 5 olmak üzere toplam 24 küçük kabile, Azîziye nahiyesinde Evlâd-ı Avîn 11 ve en-Nefâfe 4 olmak üzere 15 kü-

65 Trablusgarp Salnamesi – 1301, s.150, 156-157.

66 Trablusgarp Salnamesi – 1302, s. 160, 166

67 Trablusgarp Salnamesi – 1305, s. 142, 150.

68 Trablusgarp Salnamesi-1309, s.536; 1310, s.544; 1311, s.576; 1312, s.592 (Başağa Hacı Mehmed Sağır Ağa); 1314, s.636 (Başağa Mehmed Behçet Ağa); 1315, s.396 (Başağa Mehmed Latif Efendi); 1317, s.446, 1318, s.492 1319, s.542 (Başağa Hacı Ali Efendi);

69 Trablusgarp Salnamesi-1320, s.564; 1321, s.616; 1322, s.630; 1323, s.697; 1324, s.762; 1326, s.764 (Kaymakam Ahmed Halid Bey);

70 Trablusgarp Salnamesi-1329, s.703; Hasan Safi, *a.g.e.*, s.43.

çuk kabileye ayrılmaktaydı. Coğunluğu Kuloğlu sınıfına mensup ahalinin oturduğu bu yerlerin dışındaki kaza ve nahiyelerdeki büyük kabileler içinde de müstakil Kuloğlu kabileleri vardı. Cenzûr'daki (Zanzûr) toplam 21 kabileden bir adeti, Tacûre nahiyesindeki 14 kabileden yine birisi Kuloğlu kabilesi idi. Zâviye kazası kabileleri iki alt kola ayrılmakta olup bunlardan birincisinin tamamı Kuloğlu sınıfına mensup olup altı küçük kabileden ibaretti. Humus kazasındaki 31 kabile içinde yine bir adet ve Mislâte kazasında beş alt kola ayrılmış bulunan ve iki küçük kabilesi bulunan birisi Kuloğlu kabilesidir. Dört alt kola ayrılan Zilteyn kazası kabileleri arasında da bir Kuloğlu kabilesi mevcuttu. 57 küçük kabile dışında vilayetin diğer yerlerinde dağınık yaşayan 12 küçük kabile ile birlikte toplam 69 küçük kabile bulunmaktaydı.⁷¹ Ayrıca Celal Tefvik Karasapan'a göre bunlara Misrate taraflarında da rastlanılmaktaydı.⁷²

Tunus eyaletinde ise sahil boyunda yer alan önemli şehir merkezlerinde çok sayıda Kuloğlu yaşamaktaydı. La Goulette, Hammamet, Sahil, Mehdiye, Monastır, Bizerte ve Porto Farina bunların en fazla buldukları yerlerdi.⁷³

Cezayir eyaleti diğerlerine göre çok daha geniş bir coğrafyaya sahip olmasına rağmen yine burada da Kuloğulları eyalet merkezi dışında Bilada, Tilimsan, Medea, Vehran, Kostantine, Maskara gibi önemli kışlaların bulunduğu şehirler ile Vadiü'z-Zeytûn ve Filaoucène gibi kendilerine ayrılan hususi mahallerde ikamet ediyorlardı.⁷⁴

Maskaralılar Türk, Arap ve Berberi asıllı olup bunların arasında çok sayıda Kuloğlu vardı. Vehran İspanyolların elinde kaldığı sürece buranın beyi daima Maskara'da oturmaktaydı.⁷⁵ İspanya müslümanları Sarasinlere karşı yapılan soykırımı esnasında bunlardan yaklaşık üç milyon insanın Cebelitarık sularında boğulduğu bilinmektedir. İşte bu vahim hadise sırasında bunların yardımına koşan Türkler kurtarabildiklerini Garp Ocaklarının merkezlerine yerleştirdiler. Hamdan Hoca'ya göre Cezayir şehrinde yaşayan nüfusun büyük bir bölümü

71 Mehmed Fuad, *a.g.e.*, s.12, 64-81. Bu yazmada bütün kabilelerin isimleri tek tek verilmektedir. Ancak toplam sayıları 53 olarak verilirken daha sonra küçük kabile sayısı 57'ye çıkarılmaktadır.

72 C. T. Karasapan, *a.g.e.*, s.141.

73 L. Carl Brown, *a.g.e.*, s.141.

74 Benjamin Stora, *a.g.e.*, s.13

75 Hamdan Khodja, *a.g.e.*, s.84.

Sarasin ve Türkler ile bu iki toplumun karşılıklı evliliğinden doğan Kuloğullarından ibaretti.⁷⁶

Kuloğullarını diğer yerli ahaliden ayıran özellikleri:

Kuzey Afrika'da yaşayan yerlilerin başında Berberilerin geldiği bilinmektedir. İslam'ın daha ilk asırlarda yayıldığı bu bölgeye Arap kabileleri değişik sebeplerle gelip yerleştiler. İki farklı topluluk arasında başlangıçta bir yakınlaşma oldu. XI. asrın ortalarından itibaren Beni Hilal ve Beni Süleym bedevi Arap kabilelerinin Yukarı Mısır'dan buraya gönderilmesiyle Arap nüfus çoğaldı.⁷⁷ Osmanlı idaresinin bölgede kurulmasıyla bu defa Endülüs'ten gelen göçmenler yanında başta Anadolu olmak üzere Balkanlar ve Kafkasya'dan onbinlerce erkek buraya geldi. Hepsi müslüman olan yerliler ile bu son gelenler arasında akrabalık bağları kuruldu. Bundan böyle Berberi ve Arap nüfus yanında sayıca az olmakla birlikte nüfus bakımından etkili Endülüslüler ve Türkler bölgede varlık göstermeye başladılar. Mahalli endüstri kollarında meşgul olan Endülüs müslümanları genelde askeri görevler üstlenmemektedirler.⁷⁸

Garp Ocakları içinde Cezayir'in müslüman ahalisi dört farklı gruba ayrılmaktaydı: Endülüs'ten buraya göç eden müslümanlar, Araplar, Kuloğulları ve Türkler. Türkler ve bunların evlatları Kuloğulları Hanefi mezhebine bağlı iken diğer müslümanlar Maliki mezhebinden olup her mezhebin kendine mahsus müftüleri ve şer'î mahkemeleri bulunmaktaydı.⁷⁹ Özellikle karma evliliğin neticesinde oluşan Kuloğlu sınıfı Hanefi azınlık ile Maliki çoğunluk arasında bir aracı toplum gibiydiler.⁸⁰

Kuloğullarının askeri, idari ve dini alanlarda kendilerine verilen görevleri ve sorumlulukları toplumda kendilerine farklı bir konum temin etmekteydi. Bu ayrıcalıklı görülen durumları yerli halkla ilişkilerindedirler Bunları kendilerinden kopmuş gibi düşünen Türkler için ise Avrupalı mühtedilerden sonra itibara

76 Hamdan Khodja, *a.g.e.*, s.88.

77 Ahmet Kavas, "Hilâl (Benî)", *TDV-İslam Ansiklopedisi*, XVIII, s.15-19.

78 Charles A. Julien, *Histoire de l'Afrique du Nord de la conquête arabe à 1830*, II, Payot, Paris 1980, s.264.

79 Ali Rıza Paşa, *a.g.e.*, s.44.

80 Taoufik Bachrouch, *a.g.e.*, s.35.

alınırlardı.⁸¹ Yine de sadece Türkler ve Kuloğulları asker ruhu taşımakta olup diğer yerli ahali ziraat ve ticaretle uğraşmayı tercih ediyorlardı.⁸²

Cezayir'e giderek yerleşen Türkler kendilerini buranın yerlisi Araplar ve Berberilerden üstün konumda görmekteydiler. Bunlardan aldıkları hanımlarından doğan çocuklarını ise *ikinci derece Türk* kabul ediyorlardı. Zaten onlar da dış görünüşleri ve kıyafetleri itibarıyla yerlilere daha yakındılar.⁸³ Son dönemde bunların tamamen Araplaştıkları dahi ileri sürülmekteydi ve tekâlif-i mîriyyeden muafiyetleri kaldırıldıktan sonra diğer ahaliden farkları kalmadı⁸⁴

Anadolu'dan gelen babalarına kıyasla dine daha fazla bağlı olan Kuloğulları Garp Ocaklarında yaşayan topluluklar içinde iyi eğitim görme imkanına sahip oldukları gibi aralarında zengin kimseler de bulunmaktaydı. Zaman zaman yaşadıkları sıkıntılara rağmen bunların varlığı çevrelerindeki herkes tarafından bir kiskanılma vesilesiydi. Zaten idari mevkilerden dışlanmaları ile bir çok haklarından mahrum bırakılmaları bu sebeptir.⁸⁵

Türkler kendi soylarından gelen Kuloğulları ile aralarına daima engel koymaktaydılar ve genelde hem kendilerinden hem de bunların eyaletlerdeki akrabalık bağları bulunan ailelerden istifade etmek istemezlerdi. Onlar hakkında fazla kuşkulandırmakta olduklarından bir sıkıntıya düştükleri anlarda bile içinde buldukları durumdan kurtulmaları için Kuloğulları yardımında bulunmak isteseler dahi bunu kendilerine kurulmuş bir tuzak gibi görmekteydiler. Bir mesele hakkında bir araya gelmeye kalkışsalar maksatlarının Türkleri ve özel hayatlarını hedef aldığını düşünerek toplu hareket etmelerine müsaade etmiyorlardı. Eyalet idarelerini ele geçirmelerini engellemek için merkezlerdeki önemli ailelerle irtibata girmelerini istemiyorlardı. Yanlış bir tavırları hissedildiğinde veya kuşkuları arttığında ileri gelenlerini sürgüne gönderip meclisleri dağıtmaktaydılar. Kuloğlu veya diğer Cezayir ahalişi sonuçta kendilerine zarar verebilecek toplantılardan ve özel hayatlarında siyasetle meşgul olmaktan kaçıyorlardı. Hatta niyetinden şüphelendikleri bir kimsenin aralarına gelip siyasi faaliyet göstermesine de izin vermiyorlardı. İşte bu kuşkular neticesinde Türkler iktidar

81 Taoufik Bachrouh, *a.g.e.*, s.35.

82 Jean Mignon, *a.g.e.*, s.393.

83 Gustav Nachtigal, *a.g.e.*, s.20.

84 Mehmed Fuad, *a.g.e.*, s.12.

85 Comtesse Droohojwska, *a.g.e.*, s.165.

hırsından kendi öz evlatlarını dışlarken bütün güvenlerini Yahudilere yönlendirdiler.⁸⁶ Kısaca Cezayir'de ahali arasında rekabetin arttığı ve bilhassa Yahudilerin Kuloğulları sayesinde büyük kazanç elde ederek iktisadi açıdan üstün konumda oldukları bilinmekteydi. Yahudi toplumu 1830'da başlayan Cezayir'in işgali sırasında da Fransızlar'ın başlıca arabulucusu oldular.⁸⁷ Hemen hemen her alanda tekel oluşturdukları için bütün Cezayir halkının yok olması pahasına büyük servetler elde ettiler ve bir kaç yılda eyaletin bütün kaynakları tükendi.⁸⁸

Kuloğulları gerçekten babaları tarafından iyi yetiştirilmekte olduklarından daha akıllı bir sınıf olma özellikleri yüzünden daima kendilerinden çekinmeyi zorunlu kılıyordu. İlme ve irfana düşkünlükleri ile bilinen bu insanlar Arap dilini iyi öğrenmekte, Kuran-ı Kerim'i ezberleyip Arapların okuyuş tarzı ile gayet iyi tilavet etmekteydiler. Hatta Ali Rıza Paşa Türklerle bunlar arasındaki ayrılığı daha belirgin ortaya koymak için şu ifadelerle yer vermektedir:

"Türlere her vesile tefevvük ederlerdi. Etrak ise memleketini terk ile Cezayir'e gelmiş olan bir takım ceheleden olmalarıyla evlatlarıyla aralarında olan bürüdet bu sebepten doğmuştu".⁸⁹

Melez bir nesil olmaları sebebiyle "yarım sınıf" özelliği atfedilen bu insanlar tam "Türk kanı" taşımadıkları için de sadece kendilerine müsaade edildiği kadar ve genelde ikinci derecede yardımcı görevlerde bulunmaktaydılar.⁹⁰

Zeki, konuksever, uzun çeneli, sivri baş ve buruna sahip bu kimselerin açık renkteki yüzleri ve tüysüz vücutlarıyla Arap ahaliden fiziki olarak ayrılmaktaydılar. İçlerinde çok sayıda göz rengi çakır, mavi ve yeşil olanlar bulunmaktaydı.⁹¹

Eyaletlerdeki Görevleri ve Sorumlulukları:

Garp Ocakları olarak bildiğimiz Trablusgarp, Tunus ve Cezayir "Elviye-i Mümtâze" adıyla üç ayrı askeri ocak yönetimi altında Barbaros Hayrettin Paşa

86 Hamdan Khodja, *a.g.e.*, s.136-137; Venture de Paradis, *a.g.e.*, s.109.

87 Hamdan Khodja, *a.g.e.*, s.137. Bu ifadeler Hamdan Hoca'nın kitabını ikinci defa yayına hazırlayan Abdelkader Djeghloul'a ait olup dipnota yer almaktadır.

88 Hamdan Khodja, *a.g.e.*, s.138.

89 Ali Rıza Paşa, *a.g.e.*, s.46.

90 Abdallah Laroui, *The Memory of the Maghrib*, (Fransızca'dan İngilizce'ye tercüme eden: Ralph Manheim), Princeton University Press, Princeton 1977, s.267.

91 Hikmet Naci, *a.g.e.*, s.30.

tarafından Osmanlı Devletine bağlanmıştı. 1574'te her birisi beylerbeyi unvanı verilen valiler tarafından birbirlerinden müstakil olarak idare edildiler. Bunlar hazineye hediye ve akçeler gönderdikleri gibi payitaht tarafından donanma ve askere ihtiyaç duyulduğunda kısa zamanda gerekli yardımlarda bulunuyorlardı. Ocakların içinde en itibarlısı Cezayir olup buradaki beylerbeyine aynı zamanda "Sultan-ı Cezayir" de denilmekteydi. Tunus Osmanlı Devletine vergi verdiği gibi Cezayir'e de bir kaç gemi dolusu yiyecek malzemesi göndermek zorunda olduğu için nispeten komşu eyalete karşı da sorumluluğu vardı.⁹²

Her eyalet merkezinin kendilerine mahsus idari yapısı kısmen Osmanlı'nın diğer eyaletlerine benzemekle birlikte, tarih boyunca bölgenin geçmiş müslüman hanedanlardan devraldığı gelenekleri ve Endülüs'ten gelen müslümanların getirdikleri kendi idari tecrübeleri Akdeniz'deki denizcilerin hayat tarzlarıyla bütünleşti. Her bir eyaletin üst seviyede idarecisi olan beylerbeyi tayininde bu eyaletler Osmanlı idaresinde kaldığı sürece uygulama sürdü. Ancak bazı eyalet içi karışıklıklar esnasında merkezden gelen beylerbeyinin yetkileri sadece İstanbul'u temsil etmekle kalmış ve buradaki yeniçeri ağaları "*dayı*" unvanlarıyla tamamen idareyi kontrollerinde tutmuşlardı. Trablusgarp ve Tunus'ta ise durum daha da ileri giderek tayinle gelen beylerbeyleri eyalet merkezlerine alınmayıp idareyi ele geçiren Hüseyinî ve Karamanlı aileleri birer hanedanlık tesis ederek kendilerinin beylerbeyiliğini İstanbul'a tasdik ettirdiler. Beylerbeyiliği makamından sonra sırasıyla şu üst düzey görevliler eyalet divanlarına katılmakla mükelleftiler: Haznedâr, defterdar, tersane işlerine ve korsan gemileriyle kaptanlara bakan *yalı kethüdası*, topçu ve kalelerin nezareti ile eyalet içindeki bütün hayvan alım-satımından sorumlu *hocatü'l-hiyel* (atlar nazırı), *beytülmalci*, askeri komutan makamında ve serasker olan *Arap ağası*, Kuloğullarının topçubaşının yetkilerini denetleyen *Kuloğlu başağası* (vekilharç), *yeniçeri ağası*, *kadı* ve istişârî manada memleketin ileri gelenleri.⁹³ Bunlardan sonra "bey" ünvanlı kimseler gelmekte olup Cezayir'de Titteri ve Vehran'da olmak üzere ikisi batıda, Kostantine ve Şebâv'da olmak üzere ikisi de doğuda dört bey bulunmaktaydı. Bunların içinde en güçlüsü Titteri beyi olup "*beylerbeyi*" unvanı taşıdığı ve gelirleri yüksek olduğu için itibarı fazlaydı. Beylerden sonra "*kaid*" manasına kumandanlar ve mutasarrıflar gelmekteydi. İşte bütün bu görevlere Anadolu'dan getirilen Türkler tayin edilmekte olup bunların yerli kadınlarla evliliğinden doğan kendi öz çocuk-

92 Ali Rıza Paşa, *a.g.e.*, s.51-52; Magali Morsy, *a.g.e.*, s.42.

93 C. T. Karasapan, *a.g.e.*, s.114.

ları dahi bu görevlere getirilmemekteydi. Beylik makamına gelenler içinde nadiren Kuloğlu sınıfına mensup kimseler bulunmakta olup son Kostantine Beyi Hacı Ahmed Bey önemli bir şahsiyetti.⁹⁴

Kuloğlu sınıfına mensup herhangi bir kimse başta "dayı", "ocak kayası", "yeniçeri ağası", "sipahi ağası", "aşçıbaşı" ve eyaletin en üst rütbeli diğer görevlerinden her hangi birine tayin edilmedikleri gibi Cezayir şehrinin Kasaba mahallesindeki kışlaya dahi giremezlerdi. Ayrıca beylerbeyinin ikamet ettiği sarayın kapısında da nöbet görevi tutamazlardı.⁹⁵

Bu toplumun eyaletlerdeki konumları ve yerine getirmekle mükellef oldukları görevleri çok çeşitli ise de bunlar üzerinde yeterli araştırmalar yapılmadığı için günümüzde tam anlamıyla bilinmemektedir. Bölge tarihi hakkında elimizdeki kaynak eserlerde Kuloğlu sınıfı ile ilgili sınırlı bilgiler yer almakta olup daha ziyade askeri görevleri dışındaki yükümlülüklerine vurgu yapılmaktadır. Zaten Endülüs muhacirleri ve Berberiler gibi asker olsalar bile yeniçeri olamazlardı.⁹⁶

Tunus ve Trablusgarp eyaletlerinde Cezayir'den farklı olarak idari yapı içerisinde önemli görevlere gelebilen Kuloğulları bu konumlarını genelde muhafaza ettiler. Bilhassa eyalet idarelerine mahalli destek vermeleri sebebiyle Tunus'ta Hüseyinî ailesi (1705-1956) ile Trablusgarp'ta Karamanlı ailesi (1711-1835) dönemlerinde önemli kamu görevlerini üstlendiler.⁹⁷ Zaten her iki aile de aslen Kuloğlu sınıfından geliyordu. Cezayir'de ise daha ilk dönemde bizzat Barbaros Hayreddin Paşanın oğlu Hasan Paşa gibi Kuloğlu sınıfına mensup önemli kimseler Cezayir beylerbeyi tayin edilmişti.⁹⁸

XVI. asırda Garp Ocaklarına seyahat eden Avrupalılara göre Anadolu'dan buraya asker olarak gelen Türkler Endülüs asıllı kadınlarla evliliklerinden doğan oğullarının milis kuvveti olarak kendi yerlerini almaları için gayret sarf ediyorlardı.⁹⁹

Eyaletlerdeki askeri görevler genelde kaleleri koruma, denizcilik hizmetinde bulunma ve memleketin iç hizmetini sağlama gibi üç kısma ayrılmaktaydı.

94 Ali Rıza Paşa, *a.g.e.*, s.49.

95 Venture de Paradis, *a.g.e.*, s.180.

96 Aziz Samih İlter, *a.g.e.*, I, s.107.

97 Kenneth J. Perkins, *a.g.e.*, s.76.

98 Charles A Julien, *a.g.e.*, s.264.

99 Jean Mignon, *a.g.e.*, s.307.

Kuloğulları memleketin iç asayişini teminde görevlendirilmekte olduklarından görevleri esnasında bir binek hayvanı beslemeleri mecbur tutulur ve bağlı buldukları başağanın emrinde zaptiye ve tahsildarlık görevlerini yerine getirirlerdi.¹⁰⁰

Cezayir'in en büyük vilayeti olarak gelirlerinin büyük kısmı Kostantine'den alınmaktaydı. Son beylerbeyi Hüseyin Dayı buraya Türklerden bey tayin etmişse de burayı gereği gibi idare etme konusunda aciz kalmışlardı.¹⁰¹

Kuloğullarının Trablusgarp eyaletindeki idaresi ise hükûmet tarafından tayin edilen bir başağaya verilemekteydi. Burada "âdeta hükûmet içinde bir hükûmet" konumunda idiler. Vilayetin resmi inzibat gücü ve jandarmanın yetkisi sur içi ile sınırlı olduğundan sur kapılarından dışarısının sorumluluğu bunların ağalarına aitti.¹⁰²

"Vilâyetin resmî polis ve jandarması sur dahilindeki şehre münhasır olup surun dışarısındaki inzibat Kuloğullarına aitti. Adliye sur haricindeki şahısları başağalık marifetiyle celbederdi."¹⁰³

Yaptıkları tahsildarlık karşılığında vergiden muaf tutulmaktaydılar. Eyalete hizmetleri arasında hayvan beslemek ve süvari olarak yetişmek gerekli idi.¹⁰⁴

"Öteden beri Kuloğlu namını alarak tekâlif-i mîriyyeden müstesna tutulmakla beraber bazı imtiyâzâtı sâireye de mazhar olan halk fırka-i şâhânenin Trablus'a vürûdundan evvel Trablus ve Bingazi vilâyetleri muhafazasında yalnız bir alay piyade ile bir alay süvari bulunmasından ve bu iki kıtanın vüsatına nazaran da jandarmasının azlığından vilâyetçe lüzum görüldükçe Kuloğullarının munasip miktarı tekâlif-i mîriyyeden tediyesinde ağır davranan ahali üzerine gönderilip mezkûreyi kendileriyle de hayvanatını doyurmak ve bir miktar para verdirmek gibi bir bâr altında bulundurularak bu vecihle tekâlif-i mîriyye tahsili hizmetlerinde istihdam edilmekte idi".¹⁰⁵

Kuloğulları düzenli askeri birlikler içinde yer almamakla birlikte bilhassa eyaletin asayiş ve emniyetinin sağlanması gibi hassas konularda kendilerinden

100 Hikmet Naci, *a.g.e.*, s.29-30.

101 Ali Rıza Paşa, *a.g.e.*, s.96.

102 Hasan Safi, *a.g.e.*, s.43.

103 Aziz Samih İlter, *a.g.e.*, I, s.219.

104 Mehmet Hıfzı, "Osmanlı Afrikası", *Donanma*, sayı 2, n.17, 1329 Şevval 1329/Temmuz 1327, s.1560.

105 Mehmed Fuad, *a.g.e.*, s.113.

istifade edilmekteydi. Bu açıdan her üç eyalette de benzer amaçlarla merkez dışındaki mahallere gönderilmekteydiler.

Trablusgarp eyalet idaresiyle ilişkileri düzensiz süvari birliği teşkil etmekten ibaret olan Kuloğulları bu hizmetleri karşılığında vergiden muaftılar. Karamanlı hanedanı döneminde eyaletin en etkili toplumu ve idarenin çekirdeği konumdaydılar. Buna karşılık diğer ahali eyaletin imkanlarından sınırlı şekilde istifade etmekteydiler ve Gustav Nachtigal burada ikameti esnasında diğerleri üzerindeki nüfuzlarını bizzat görmüştü.¹⁰⁶

Son dönem Trablusgarp valilerinden Nazif Paşa (ö.1889) hazırladığı on beş maddelik layihasında beşinci maddeyi Kuloğulları meselesine ayırmıştı. Vali bölgenin menfaatleri açısından son derece önemli bu sınıfın uzun zamandır ihmal edilmesinden rahatsızlık duyduğunu ve bu durumun düzeltilmesini istiyordu.

"Kuloğlu denilen ve Trablus etrafında sâkin bulunan ahalinin icabına göre 1.200 süvari ve 2.800 piyade başıbozuk askeri meccanen hizmet etmek üzere işâr ve vergiden muaf olarak başağalık nâmıyla bir idare altında bulunmakta ise de şu hali ile bunlardan hakkıyla istifade olunamadığı cihetle tanzîm-i idâreleriyle bunlardan dahi râbıta-i kaviyye altına alınması ve başağa bulunan Hacı Mehmed Efendi ma'lûmatlı ve kıdemli ise de bazı mertebe alîlü'l-vücûd bulunduğundan kendisinin ibkâsı veyahut hâline münâsib başka bir hizmete tayini ile aharnın nasbı sûretlerinin müzakere edilmesi"¹⁰⁷

şeklindeki kanaatına uygun kararın kurulacak bir komisyona havale edilmesi ve neticesine göre Kuloğlu başağasının değiştirilmesini talep etmişti.

Bu vilayetteki Kuloğulları normal durumlarda 3.000 piyade ve 1.200 süvari olmak üzere toplam 4.200 nefer çıkarmaktaydılar. Fakat savaş anında bütün yerlilerden silah altına alınacak 12.020 süvari ve 102.000 piyade olmak üzere toplam 112.020 yerli askerden 1.200 süvari ve 15.000 piyade olmak üzere toplam 16.200 asker bu sınıfa mensup olacaktı.¹⁰⁸ Fakat bölgeye gönderilen askeri teftiş heyetinin hazırladığı son rapora göre vilayetten en fazla 8.182 piyade ve 1.580 süvari olmak üzere toplam 9.762 nefer kuloğlunun silah altına alınabile-

106 Gustav Nachtigal, *a.g.e.*, s.21; Ahmed Karamanlı Turgut reisle birlikte Karaman'dan gelerek Trablusgarplı yerli bir kadınla evlenen yeniçerilerden birisinin soyundan gelmekteydi. (Magali Morsy, *a.g.e.*, s.47).

107 BOA. Y.E.E., n.9/5, 1298 B 15. (Trablusgarp Vilayetine dair Vali Nazif Paşanın layihası).

108 Mehmed Fuad, *a.g.e.*, s.12, 15.

ceği anlaşıldı.¹⁰⁹ Askeri bakımdan Kuzey Afrika'da bunların sayısının en iyi bilindiği yer Trablusgarp olup XIX. asırda Tunus'ta da bunların sayıları hakkında bazı rakamlar verilebilmektedir. Trablusgarp ile ilgili başka bir raporda bunların sayısı toplam 5.000 nefer olarak verilmekte olup bunların 1.200 neferi süvari diğerleri ise piyade idi.¹¹⁰

Sınırlı sayıdaki askerlik mesleği dışında Kuloğlu sınıfının istihdam edildikleri en ciddi görevleri yerli ahali üzerine konulan vergilerin tahsil edilmesiydi. Yine bu hizmetleri de bunların vergiden muaf tutulmaları sağlıyordu. Gerekli hallerde düzenli kuvvetlere yardımcı olan bu kimseler savaş durumunda kendi imkanları ile silahlanmak mecburiyetindeydiler.¹¹¹ Trablusgarp ahalisi içinde vergi yükümlülüklerinden muaf bu nesil asırlarca istisnâî konumunu muhafaza etti.¹¹² Eli silah tutanları yardımcı birlikler olarak askere almaktaydılar. Afrika'da yaygınlaşan sömürgecilik karşısında bu vilayetin her an İtalya tarafından ansızın işgaline karşı hazırlanılmaktaydı. Bu ani durum üzerine buradaki Osmanlı birlikleri güçlendirilince Kuloğulları askeri sorumluluklarının çoğundan kurtuldular.¹¹³

Osmanlı Devletinin merkeze en uzak ve ulaşımı epeyce zor olan bu vilayetin emniyetin sağlanması için yine de yerlilerden alınacak askerlerle mevcut ordunun gücünün artırılması gerekiyordu. "*Asâkir-i Mevkiiyye*" adı altında Kuloğullarından taburlar teşkil edilerek düzene sokulacaktı. Burada görev yapan rütbeli askerlerden birisinin komutasında kurulacak askeri komisyona ahalden etkili kimseler seçilerek kendilerinden gerekli yardımlar alındığı gibi içlerinden birkaç kişi İstanbul'a gönderildi. İlk gelenler arasında Bingazi'den Sâlim Mecfî ve Hâcî Sâlim Dağın bulunuyordu. Bir müddet sonra Trablusgarplılar da İstanbul'a geldiler. Bunlar Beşiktaş'ta kendilerine tahsis edilen bir eve yerleşene kadar Şazeli dergahında misafir edildiler.¹¹⁴

Şehrin ileri gelenleri, imamlar, şeyhler, Kuloğlu Başağası, Fırka-i Hümayun komutanı ve Erkân-ı Harbiye mensuplarından oluşan komisyona tayin edilenler ile seçilenlerin Vilayet İdare Meclisi'nde katıldığı toplantıda vilayetin muhafazası

109 Mehmed Fuad, *a.g.e.*, s.15.

110 Ali ve Ahmed Nuri, *a.g.e.*, s. 47.

111 *a.g.y.*

112 Mehmed Fuad, *a.g.e.*, s.12.

113 *a.g.y.*

114 BOA. İrâde Dahiliye-1308, n.95393, 7 Receb 1308/4 Şubat 1306.

için teşkil edilecek jandarma alayına Kuloğullarından istekli olanların alınması kararlaştırıldı. Yine Hâmidiye piyade alaylarının kurulması için vilayete gönderilen padişahın iradesinin Türkçe aslı ve Arapça tercümesi bu toplantıda okundu.¹¹⁵ Bu girişimler neticesinde II. Abdülhamid döneminde Kuloğullarından Hamidiye alayları adı altında *milis birliği* kurma teşebbüsleri ise istenilen sonucu vermedi.¹¹⁶

Trablusgarp Kuloğullarının sahip oldukları vergiden muaf tutulmaları ile ilgili istisnai durum 1283 h. senesinden itibaren kısmen kaldırılarak "*silk-i ahâliye*" dahil edildiler. Bunlardan alınmaya başlayan öşrün miktarı 2.433 kile hıntaya çıkarıldı.¹¹⁷

Garp Ocaklarının en kuvvetlisi Cezayir eyaletinde diğer ikisinde olduğu gibi başlıca idari görevler *Hocatü'l-Hiyel* de dahil olmak üzere Türkler'in elindeydi. Bunların nesillerinden olmasına rağmen Kuloğullarına bu yetkiler verilmiyordu.¹¹⁸ Kural gereği bunların Cezayir'de milis kuvvetine katılmalarına da müsaade edilmezken yine de XIX. yüzyılın başlarında yeniçeriler arasında sayıları arttı.¹¹⁹

Eyalet hizmetlerinden mahrum bırakılan Cezayir Kuloğulları ataları konumundaki Türklerle münasebetlerini tamamıyla koparmak yerine irtibatlarını sıcak tutmakta ısrarlıydılar. Kendi imkanlarıyla eyalete asker getirilmesine katkı sağladıkları gibi çocuklarını gönüllü askeri kuvvetlere kaydediyorlardı.¹²⁰

Cezayir Beylerbeyi Hacı Ali Paşa Tunus'a yapacağı sefer için Vehran Beyini askerinin başına geçirmek istedi. Ancak bu teklifinin reddedilmesini her ikisinin de Kuloğlu sınıfına mensup olmasına ve birbirlerine zarar vermeyeceklerine bağladı.¹²¹

Kuloğulları askeri hizmetler içinde topçuluğu tercih ediyorlardı ve bütün mühimmat bunların elinde bulunmaktaydı. Yaptıkları vazife karşılığı kendilerine günlük birer çift ekmek tayinat verilmekteydi. Bunlarla ilgili tutulan defterde

115 BOA. YEE, 122 (121), n.2389, 11 Şubat 1307.

116 Mehmet Hıfzı, *a.g.e.*, s.1560.

117 BOA. İrade-Dâhiliye- 1283, n.39017.

118 Hamdan Khodja, *a.g.e.*, s.133.

119 Comtesse Droohojwska, *a.g.e.*, s.165.

120 Hamdan Khodja, *a.g.e.*, s.134.

121 *A.g.e.*, s.148.

isimleri kayıtlı olduğundan beşikteki çocukları da bu haktan yararlanıyorlardı. Kale nöbetleri geldiğinde sırasıyla cüzi miktarda bir maaşla görevlerine sadık kaldıkları gibi bazen vergi tahsili için görevlendirildiklerinde bundan da geri durmuyorlardı. İçlerinde terfi edenlerin sayısı sınırlı olup rütbesi "çivi" olan sandalye makamına gelir ve daha yukarısına çıkamayıp "çivili sandalye" makamında kalırdı. Bu "kolağalık" rütbesine eşit olup bunun ardından binbaşılık sandalyesine oturtulmadan emekliye sevk edilirdi. Böylece hiçbir Kuloğlu binbaşılık makamına gelemezdi.¹²²

Garp Ocaklarından Trablusgarp'ın eyalet olduğu dönemde Trablus sancağına bağlı kazalardan Sahil ve Münşiye ile bunlara bağlı nahiyelerin ahalisinin tamamına yakını Kuloğlu sınıfına aitti. Eyaletten vilayete dönüştürüldüğü dönemde buradaki kazalar ve nahiyeler Kuloğlu Başağalığı kazası adı altında tek bir idari yapı altında toplandı. Bu kazanın en büyük özelliği bütün görevlere kendi aralarından seçilen kimselerin tayin edilmesidir. Ahmed Rasim Paşa'nın valiliği zamanında (1878-1893) Yusuf Ağa İbn el-Hâc'ın başağalığında Münşiye, Rekîât, Civârî, Sahil ve Alâvine nahiye müdürlerinin tamamı Kuloğlu sınıfındandı.¹²³

26 Cemaziyevvel 1304 tarihinde Münşiye'ye vefat eden Ağa Muhammed Topçu'nun yerine oğlu el-Hâc Muhammed Topçu'nun tayin edilmesi konusunda Muhammed Ağa b. el-Hâc et-Tâcûrî isimli kefil zimmetinde üzerinde mirî mallardan, şer'î öşürlerden ve Kuloğlu mallarından bir şey bulunmaması şartıyla kefalet edeceğini bildirmişti.¹²⁴

Kuloğlu sınıfını idare etmek üzere tayin edilen başağa ahali içinde itibar sahibi kimseler arasından seçilmekteydi. Son dönemde bu sınıf üzerinde yapılan ıslahat gereğince başağalık makamına "Fırka-i Askeriye" memuru kaymakam Süleyman Bahri Bey 1250 kuruş maaşla tayin edildiği gibi aynı zamanda yeni görevi esnasında mülkî ve askerî maaşlarının da devam etmesine karar verildi. Ancak Trablusgarp kumandanlığı ile yapılan yazışmalar sonucunda Bahri Beyin

122 Ali Rıza Paşa, *a.g.e.*, s.45-46.

123 C. T. Karasapan, *a.g.e.*, s.161.

124 Ahmed Sıdkî ed-Deccânî (Takdim) ve el-Hac Abdüsselam Edhem (toplayan ve tercüme eden), *Vesâikü Târih-i Libiyâ el-Hadis el-Vesâikü'l-Osmâniyye 1881-1911*, Menşûrât Câmîatü Bingâzi, Beyrut 1974, s.33-34. Abdüsselam Edhem Trablusgarp Arşivinde Osmanlı dönemine ait Türkçe belgelerden 170 adedini Arapça'ya tercüme ederek bu eserde yayınlamıştır. Kuloğulları ile ilgili n.14, 34 ve 96 nolu belgeler bulunmaktadır.

tayini uygun görülmedi. Kendisinden Kuloğlu meselesi hakkında yeterli bilgiyi temin etmesi istendi.¹²⁵

Sinan Paşa tarafından Cezayir'e benzeyen bir idari yapının Tunus'ta da tesis etmesinden sonra burası Türk paşalar tarafından bir müddet idare edildi. Daha sonra paşadan bağımsız bir ağa tarafından idare edilen ve ona bağlı Kuloğullarının eline geçti.¹²⁶ Tunus beylerinden Hamuda Bey (1782-1814) ve Mustafa Bey (1835-1837) Kuloğullarından bir askeri güç meydana getirdiler. Bu dönemde askerlik yapabilecek vasıfları haiz bir kimse görüldüğünde niçin ismini Divânü'l-cünd'e kaydettirmediği sorulmaktaydı. Sonuçta babasının veya dedesinin isminden hareketle kendisinin de bir Kuloğlu olduğuna karar verilerek ismi kayıtlara geçirilirdi ve böylece çok sayıda kimse orduya alınmıştı.¹²⁷

Anadolu'dan yeni gelenlere kıyasla Kuloğulları bölge arazisinin özelliklerini iyi bilmekte ve denizden yararlanma konusunda tecrübeli olup bölgenin zenginliklerine kıymet verme ve onları muhafaza etmeyi bilmekteydiler. Kısaca birbirinden farklı geçim kaynaklarına sahiptiler. XVII. asrın başında aşırı derecede elde edilen gelirler eyaletin ileri gelenlerini zenginleştirdiğinde bunlar kendilerini ziraat ve ticarete verdiler. Böylece bilhassa kamu yararına olmak üzere başta ibadet yerleri ve eğitim müesseseleri olmak üzere önemli binalar inşa ettiler.¹²⁸

Meşhur Kuloğulları:

Osmanlı Devletinin kendine has eyalet idareleri bulunan Garp Ocaklarından Tunus ve Trablusgarp'ta XVIII. asrın başından itibaren Kuloğulları gittikçe etkili olmaya başladılar. Buna mukabil Cezayir'de tam aksine XVII. asrın ortalarından itibaren idarede görev almaları güçleşti.¹²⁹ Yine de ilk ikisinden önce Kuloğlu sınıfının teşekkül ettiği eyalet olması bakımından her asırda önemini korudu ve bunlara mensup bazı aileler epeyce meşhurdur: Konstantine'de el-Gullî ve Vehran'daki Bû-Şlagîm ile Muhammed b. Osman el-Kebîr aileleri gibi.¹³⁰

125 BOA. Ayniyat Defterleri, Arabistan Vilayetleri, defter n.1620, s.37, 17 Muharrem 1308.

126 Charles A Julien, *a.g.e.*, s.275.

127 L. Carl Brown, *a.g.e.*, s.59, 141.

128 Ahmed Abdeselem, *a.g.e.*, s.33.

129 M. H. Chérif, "Algérie, Tunisie et Libye: les Ottomans et leurs héritiers", *Histoire de l'Afrique du XVIe au XVIIIe siècle*, (pp.287-318), s.318.

130 M. H. Chérif, *a.g.e.*, s. 308, 314.

Kuloğlu sınıfı içinde Trablusgarp'taki Karamanlı hanedanı (1711-1835) ve bu aileye mensup bazı beylerbeyiler buranın tarihinde önemli yer tutmaktadırlar.¹³¹ Bir kuloğlu askeri olan Ahmed Karamanlı 1711'de Trablusgarp'ta idareyi ele geçirmesine rağmen ancak on sene sonra 1722'de İstanbul'dan paşalık unvanı alabildi. Bu aileden beylebeyiliği makamını uzun süre elinde tutan Ahmed Bey (1711-1745), Ali Bey (1754-1793) ve son beylerbeyi Yusuf Bey (1794-1832) dönemleri önemlidir. Karamanlı ailesinin uzun müddet idareyi ellerinde tutmalarında kendilerine en büyük desteği veren Kuloğlu sınıfı ve Trablusgarp'ın ileri gelen büyük aileleri etkili olmuştur. Bu dönemin önemli gelirleri dış kaynaklı olup 1711'de yeniden canlanan Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleri özellikle 1794-1805 tarihleri arasında tekrar arttı. Doğrudan eyalete gelir getiren bu kaynağa dahil olmak üzere alınan esirler ve bunların fidyeleri önemli yer tutmaktaydı. Dolaylı gelir getiren kaynakları ise bir çok Avrupa devletinin bu eyalete ticaret gemilerinin Akdeniz'deki emniyeti için ödedikleri haraçlardı. Trablusgarp'tan kontrol edilen ve Fizan merkezli yapılan Sahra-Akdeniz ticareti başlı başına mühim bir yer tutuyordu.¹³² Yusuf Bey (1796-1833) zamanı eyaletin dış borçlarının arttığı, korsanlığın son bulduğu ve ticarete tekel döneminin zayıfladığı dönem olup Kuloğullarının desteği sayesinde ahaliden vergilerin zorla toplanmasıyla onun iktidarı muhafaza edilebildi.¹³³

Trablusgarp Karamanlı ailesinden en güçlü valilerinden Yusuf Paşa'nın yerine geçecek valiyi belirlemek üzere şehrin ileri gelenleri ve Fransız konsolosu Frédéric-Louis Schwebel oğullarından Ali'yi desteklediler. Fakat Münşiye'deki Kuloğlu ahalisi ise bilhassa kendileri ile aynı görüşte olan İngiliz konsolosu Warrington'un yardımıyla yaşlı paşanın yeğeni Mehmed'in tayin edilmesi için çalıştılar.¹³⁴

Bağımsızlık sonrasında kurulan Libya devletinde önemli makamlara Kuloğlu sınıfına mensup kimselerin bizzat kral İdris tarafından getirildiği bilinmektedir. Celal Tefvik Karasapan'ın Libya büyükelçiliği yaptığı dönemde kral I. İdris'in mücadele arkadaşlarından Cemaleddin Başağa, ilk başbakan

131 Magali Morsy, *a.g.e.*, s.39.

132 M. C. Chérif, *a.g.e.*, s.315.

133 André Martel, *La Libye*, s.39.

134 Magali Morsy, *a.g.e.*, s.129.

Sadullah Koloğlu gibi önemli şahsiyetler Kuloğlu sınıfına mensup olup modern ülkenin kurulmasında etkili görevler üstlendiler.¹³⁵

Tunus'ta idari sınıf içinde mahalli topluma ayak uydurmuş Kuloğulları bulunuyordu. Cezayir eyaletinde Türk birliklerinin 1705'te Tunus eyaletine yaptıkları saldırı esnasında bir kuloğlu subayı olan Hüseyin b. Ali kendisini bey ilan ettirerek bu saldırıya karşı başlatılan direnişe kumandanlık etti. Bu mücadeleden zaferle çıkmasının ardından siyasi rakiplerini devre dışı bırakarak yarı-hanedanlığa dayalı bir idari yapı kurdu. Çok sayıda Türk askerini kışlalara yerleştiren Hüseyin Bey Tunus'a gönderilen beylerbeyini ise Osmanlı hakimiyetini temsil ettikleri için saygınlık ifade eden makamlarında tuttu ama bütün desteğini Kuloğlu, Endülüs asıllı müslümanlar ve diğer ileri gelenlerden alıyordu.¹³⁶

Cezayir eyaletinde ise Kuloğulları ve Kabiliye bölgesindeki Züvâvelilerin desteğini alan vali Ali Hoca ilk defa buradaki yegane güç olan yeniçerilerin nüfuzundan kurtulmayı başardı. Oysaki Tunus ve Trablusgarp beyleri bu değişimi yaklaşık bir asır önce gerçekleştirmişlerdi.¹³⁷

Türkler'in Cezayir'de koydukları kural gereği Kuloğlu sınıfına mensup herhangi bir kimse beylik makamına ulaşamıyordu. Fakat son Cezayir beylerbeyi Hüseyin Dayı şartların kendisini zorlaması ve liyakatine güvendiği Hacı Ahmed'i Kuloğlu sınıfından olmasına rağmen Kostantine beyi tayin etti. Ahmed Beyin annesi eyalet merkezinin güneyindeki önemli kabile reislerinden İbn Gana'nın kızlarındanandı.¹³⁸ 1830'da eyalet merkezi Fransızlar'ın eline düştüğü halde o Kostantine'yi yaklaşık 20 yıl savundu.¹³⁹

Cezayir'in meşhur Kuloğulları arasında *Miroir* isimli eserin yazarı Hamdan Hoca önemli bir yer tutmaktadır. Daha ziyade kendi tecrübeleri ışığında Fransız işgali öncesi ve işgalin hemen arkasından cereyan eden hadiseleri anlattığı eseri ilk baskısı 1833'te¹⁴⁰, Abdelkader Djeghloul'ün tekrar yayına hazırladığı ve ön-söz eklediği ikinci baskısı ise 1982'de Paris'te yayınladı. İlk yayımlandığında

135 C. T. Karasapan, *a.g.e.*, s.142; Mehmet Bilgin, "Arap Kaymakamlıktan Türk Başbakanlığına", *Tarih ve Toplum*, sayı 126, 1994, ss. 41-59.

136 M. H. Chérif, *a.g.e.*, s. 309.

137 *A.g.e.*, s.314.

138 Magali Morsy, *a.g.e.*, s.135.

139 Hamdan Khodja, *a.g.e.*, s.149-150.

140 Seyid-i Hamdan b. Osman Hoca, *Aperçu historique et statistique sur la Régence d'Alger*, Paris 1833.

Fransız işgal orduları komutanı Clauzel'in buna yazdığı reddiye ile Hamdan Hoca'nın bu reddiyeye verdiği kısa cevap da ikinci baskının sonuna eklendi. Kendisine İspanyol asıllı müslüman diyen Clauzel'e cevap olarak Hamdan Hoca Kuloğlu sınıfına mensup olduğunu, Mor müslümanı olmadığını, ancak Bedevi veya Mor bütün müslümanların kardeşlik içinde yaşadıkları cevabını verdi. Bu topluluklar arasında Fransızlar'ın gelişiyile birlikte ayrılık çıktığını ayrıca belir-mişti.¹⁴¹

Hamdan Hoca'nın babası Osman Hoca Burdur'lu bir alim olup Cezayir'e gelerek burada defterdarlık makamına kadar yükselmişti. Yerli bir kadımla evliliğinden Hamdan ve Ahmed Nazif adıyla iki oğlu oldu. Ahmed Nazif takvimhâne musahhihliğinde bulunduktan sonra uzun süre Haremeyn tercümanlığı, Bosna Defterdarlığı, Bihke ve Travnik sancakları mutasarrıflığında, Isparta ve Alaiyye (Alanya) kaymakamlıklarında bulundu. Alim ve fazilet ehli bir kimse olan ve Arapça'dan tercümeleri bulunan Ahmed Nazif erken yaşlarda başladığı idari ve siyasi görevlerinde büyük tecrübeler kazandı. Oğlu Hasan Mazhar Paşa da bir dönem Niğde mutasarrıflığı yaptı.¹⁴²

Osman Hoca'nın vefatından sonra ticarete atılan Hamdan Hoca ise başta İstanbul olmak üzere İtalya, Fransa, İngiltere gibi bir çok yere seyahatte bulundu. Ancak onun en önemli özelliği yazdığı kıymetli eserleriyle tanınan büyük bir alim olmasıdır. Sultan II. Mahmud döneminde karantina konusunda yazdığı *Tuhfetü'l-Münsifîn*¹⁴³ isimli eseri Osmanlı topraklarının her tarafına dağıtıldı. Bu eseri dışında daha başka eserleri de bulunmaktadır. Fransız işgalinin ardından Fransız sömürge idarecileri ve Kostantine Beyi Hacı Ahmed Bey arasında Fransızlar adına elçilik görevi de kendisine verilmişti.¹⁴⁴

Tunuslu tarihçilerden meşhur Muhammed Seghir İbn Muhammed Bicâye şehrindeki Kuloğlu sınıfına mensuptu.¹⁴⁵ *El-Meşrâü'l-Melekî fî Saltanatî Evlâd-ı Âli Türkî* adlı eserinde bu eyalette uzun süre hakim olan Hüseyinî ailesi-

141 Hamdan Khodja, *a.g.e.*, s.306.

142 Ali Rıza Paşa, *a.g.e.*, s.108.

143 Hamdan b. Osman Hoca el-Cezâirî, *İthâfû'l-Munsifîn ve'l-Üdebâ bi Mebâhisi'l-İhtirâz anî'l-Vebâ*, İstanbul 1254.

144 Ali Rıza Paşa, *a.g.e.*, s.109-110.

145 L. Carl Brown, *a.g.e.*, s.58.

nin dönemini anlatmaktadır.¹⁴⁶ Diğer Kuloğulları gibi askeri görevi sebebiyle düzenli maaş almakla birlikte herkes gibi normal zamanlarında ziraatla ve hayvan yetiştirmekle meşguldü. Yaşadığı dönemdeki Kuloğlu sınıfının yaşadığı sıkıntılara eserinde yer vermektedir.¹⁴⁷

XIX-XX. asırda yaşayan Tunus uleması üzerine yapılan bir çalışmada toplumun aydın kesimini oluşturan bu kimselerin %10 gibi önemli bir kısmının Kuloğlu sınıfına mensup ailelerden geldikleri görülmektedir. Babaları idari ve askeri görevlerde bulunan alimler arasında asker çocukları olan Hasan b. Yusuf, Hamda Hoca ve Sadık Sefer ile babası Tunus Beyinin muhafızı olan Muhammed b. Yusuf gibi önemli kimseler bulunmaktaydı. Anadolu veya Kafkasya'dan gelenlerin çocukları olan bu kimselerden Ahmed İbn Murad'ın babası haznedar iken V. Muhammed Bayram'ın babası sivil memurdu.¹⁴⁸

Anadolu'dan Garp Ocakları'na gelenlerin çoğunluğu asker olmakla birlikte içlerinde vali, mutasarrıf, kaymakam, kadı, nâib, müftü, müderris, kâtip, imâm ve şeyh olarak gönderilenler de bulunmaktaydı. Bunların içinde ilim sahibi kimseler, önemli devlet adamları ve halk şairleri vardı. Şükrü Elçin Osmanlı Devletinin Garp Ocaklarındaki halk şairleri üzerine yazdığı eserinde bu insanların şiirlerinden örnekler vermekte ve Kuloğlu adını kullanan bu kimselerin Türk olduğunu ve Kuzey Afrika'da yerli kadınlardan doğan çocuklar olduğunu belirtmektedir. Özellikle Kuloğlu adını kullanan bir şairin dört şiirine bu kitapta yer ayırmıştır.¹⁴⁹

Eğitimi:

Eyaletlerdeki Kuloğulları her ne kadar silah altına alınacak konumda hazır bekleyen bir sınıf gibi görülse de ihtiyaç anında sayıları birkaç bini bulan bu insanların eğitilmeleri gerekmektedir. Özellikle son dönemde Trablusgarp Kuloğulları üzerinde düzenli askeri eğitim verildiği bilinmektedir.

146 Ahmed Abdesslem, *a.g.e.*, s.15. Bu eseri Victor Serres ve Muhammad Lasram Fransızca'ya tercüme ederek önce *Soixante ans d'Histoire de la Tunisie* adıyla *Revue Tunisienne*'de 1896 ve 1900'da yayınlandı. 1900 yılında ikinci defa *Mechra El-Melki, Chronique Tunisienne (1705-1771) pour servir à l'histoire des quatre premiers beys de la famille hussenite* adıyla Bicâye'de (Béja) basıldı. (s.246).

147 *A.g.e.*, s.244.

148 Arnold H. Green, *The Tunisian Ulama 1873-1915*, E. J. Brill, Leiden 1978, s.74.

149 Şükrü Elçin, *Akdeniz'de ve Cezayir'de Türk halk şairleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988, s.1, 29-32.

Bunları teftiş etmek üzere II. Abdülhamid döneminde Trablusgarp'a gönderilen askeri heyet ilk defa Kuloğlu sınıfının eğitimlerini yerinde inceleme imkanı buldu. Haftada iki gün olmak üzere yılda iki ay müddetle yaşları on beş ile elli arasında değişen Kuloğulları eğitime alınmaktaydılar. Bu kimseler her gün hazır bulunma mecburiyetinde bırakılmadan askeri eğitimlerine devam ettiler. İsteğe bağlı ve ciddi bir işle meşgul olmadıkları sürece piyadeler için yürüyüş taliminden ibaretti. Süvariler ise at üzerine tek başlarına, ikişer, üçer veya dörder sıralı halde ilerlerken tüfeklerini hedefe doğrultup ateşleyerek eğitimlerini yapıyorlardı. Askeri heyet bunların aldıkları eğitimin bir komutanlığın devamlı gözetiminde bulunmamasından dolayı ve kısa sürmesi dolayısıyla kendilerine ihtiyaç duyulduğunda yeteri kadar istifade edilemeyeceğini yerinde gördüler. Fakat bu tarz bir eğitim almaya yatkın tavırlarını gören heyet düzenli bir askeri terbiye sayesinde içlerinden kıymetli kimseler çıkacağına inandılar. En önemlisi Ramazan Bayramı kutlamalarına rastlayan gösterilerini de yerinde seyretme imkanı bulmalarıydı.¹⁵⁰

Trablusgarp vilayeti savaşa hazırlık safhasında düzenli askerlerle birlikte yerlileri de silah altına alınca bir kolordu düzenlenecek ve yerli ahalden alınacak her bir tabura 800 ile 1.000 nefer alınacaktı. Böyle bir yapılanma safhasında ise ilk önce Kuloğulları sınıfının ileri gelen ve itibar sahibi kimselerin yetişkin çocuklarından numune olmak üzere birer adet süvari ve piyade bölükleri teşkil edilecekti. Bunlar gerekli kıyafetler giydirilerek dirayet sahibi düzenli birlik zabitleri tarafından eğitileceklerdi. Daha sonra Kuloğulları içinden bu kimselere zabıtlık görevi verilerek kendi toplumlarından piyade taburları ve süvari bölükleri için kadro teşkil edilecekti. Bu askeri heyet Trablusgarp'a İtalya'nın saldırması esnasında derhal silah altına girebileceklerin sayısını 34.900 piyade ve 4.720 süvari olmak üzere toplam 39.620 kişi olarak belirlemişlerdi. Bunların içinden 7.500 piyade ve 1.500 süvari olmak üzere toplam 9.000 asker Kuloğlu sınıfından olacaktı.¹⁵¹

Kısacası vali Süleyman Namık Paşa zamanında Hamidiye alayları adıyla düzenlenen askeri yapılanmada Kuloğulları toplanarak senede birkaç ay süvari ve piyade eğitimlerini alarak birkaç ay devam ettirmişlerdi.¹⁵²

150 Mehmed Fuad, *a.g.e.*, s.15.

151 *A.g.e.*, s.31.

152 Hasan Safi, *a.g.e.*, s.43; C. T. Karasapan, *a.g.e.*, s.142.

İmtiyazları:

Cezayir, Tunus ve Trablusgarp isimli eyaletlerin her birinde Osmanlı Devleti adına gerekli durumlarda eli silah tutan Kuloğlu sınıfından yardımcı birlikler teşkil edilmekteydi. İkinci olarak ise bu kimselerin diğer yerli ahalden toplanan vergi tahsilinde görevlendirilmeleri hususudur. Bu iki görev karşılığında kendilerine tanınan özel muafiyetler bulunuyordu.¹⁵³

"Kuloğulları geçmişteki hizmetlerine karşılık mükafat olarak vergiden muafıtlar. Devlet hizmetlerine jandarma sıfatıyla sair ahalden temeyyüz etmişlerse de 1317 senesinde vali Hafız Mehmed Paşa zamanında bu imtiyazları ref' olunmuş (...) ve sair haktan hiçbir farkları kalmamıştır".¹⁵⁴

"Yaşlanıp emekliye ayrılan ve nizamın gevşemesi üzerine istedikleri gibi hareket etmelerine müsamaha edilen yeniçerilerin yerlilerden evlenmesinden doğan çocuklarına Kuloğulları denilir ve bunlar yeniçerilerden sonra hükûmetin güvendiği imtiyazlı bir silahlı sınıf teşkil ederlerdi".¹⁵⁵

Kuloğlu sınıfına mensup kimseler zaman zaman bir çok haklarından mahrum bırakılmış olsalar bile yine de eyaletlerde bütün haklara sahip bir Türk gibi düşünülmekteydiler.¹⁵⁶

Ancak XIX. asrın sonlarına doğru bunları teftişle görevli Erkan-ı Harbiye askeri teftiş heyeti Fizan sancağı hariç bütün Trablusgarp vilayetinde incelemelerde bulundu. Yaptıkları teftişte Kuloğulları arasında yerli ahali üzerinde nüfuz ve menfaat sahibi kimselere rastlamadıklarını bildirdiler. Sadece Bin Gaddare kabilesinin nüfuz sahibi olmakla birlikte bu durumlarından menfaat elde etmediklerini müşahede ettiler ve vilayet ahalsinin istisnasız halifeye bağlı olduğunu yerinde gördüler.¹⁵⁷

Cezayirdeki Kuloğulları başlangıçtan itibaren eyalet tarafından maaşa bağlanmışlar ve bütün hizmetlerden mahrum bırakıldıkları dönemlerde bile kendilerine tahsis edilen maaşlarını almışlardı. Bunların varlığı eyaletin idaresini ele geçirme noktasında tehlike arz ettiğinden merkezden uzaklaştırılmasalar bile intikamlarından korkulduğu için eski hakları korundu. Hatta maaşlarını almak için devamlı eyalet merkezine gelmeleri istenmediği için Cezayir şehrinde yaşayan

153 Mehmed Fuad, *a.g.e.*, s.12.

154 Mahmud Naci, *a.g.e.*, s.101.

155 C. T. Karasapan, *a.g.e.*, s.114.

156 M. H. Chérif, *a.g.e.*, s.300.

157 Mehmed Fuad, *a.g.e.*, s.16.

Yahudilerin bunlara adeta bankacılık hizmetine benzer bir şekilde aracılık yapmalarına müsaade edildi. Kuloğullarının devletten alacağı bir kısmını avans olarak kendilerine veren Yahudi tüccarlar onlara yapılacak asıl ödemeyi eyaletteki defterdarlıktan kendileri tahsil etmekteydiler. Ancak bu karşılıklı alış-veriş para ile olmayıp ticaret malları ve faiz işlemiyle birlikte yürütüldüğü için bir Kuloğlu Yahudi tüccarın kendisine vereceği avans için koşacağı her şartı genelde kabul etmek mecburiyetinde kalıyordu. Yahudi sadece kendisinden borç alan Kuloğlunun ölmesi durumunda devletten onun adına tahsis edilen ücreti alamazdı. Cezayir ocağı Kuloğulları ile Yahudiler arasındaki bu ilişkiye müdahale etmediği gibi hoş karşılamaktaydı. Fakat Fransızlar Cezayir'i işgal edince Yahudiler daha önceden verdikleri avansları yeni idareden tahsil etmek isteyince reddedildiler ve konudaki bütün girişimleri neticesiz kaldı.¹⁵⁸

Karışıkları Hadiseler ve İmtiyazlarını Kaybetmeleri:

Garp Ocaklarında içinde sahip oldukları haklarının büyük kısmını ilk kaybedenler Cezayir Kuloğullarıdır. 1630'lu yıllarda eskiden kazandıkları bütün imtiyazlarını kaybetmeleri neticesinde milis gücünden çıkardıkları gibi şehir merkezinden de uzaklaştırıldılar. Direnmek istedilerse de başarılı olamayıp bu uygulamaya boyun eğdiler. Fakat bir müddet sonra ailelerini görmek üzere 1633 yılı Temmuz ayında geri döndüler. Yeniçeriler bunun üzerine karşılaştıkları her Kuloğlu askerini öldürmek üzere karar aldılar ve yaklaşık iki yüz kişiyi hunharca öldürünce diğerleri sahildeki küçük köylere çekilerek intikam almaya hazırlandılar. Bilhassa kendilerine yardım eden Mor asıllılar sayesinde içlerinden elli kişi başkentin merkezine girerek Kasaba mevkiini ele geçirdiler. Yeniçeriler ise şehrin kapılarını kapatarak bunları liman bölgesinde sıkıştırdılar. Ayrıca bu eyalette yaşayan Mzab isimli yerli Berberi kabilesinden epeyce bir kimseyi kadın kılığında ve yanlarına gizlice yerleştirilen silahlarla limana kadar soktular. Türklerin baskılarından kaçan kadınlar olarak takdim edilen bu kimselerin yanlarına yaklaşmalarına müsaade eden Kuloğulları aralarında gizlenen yeniçeriler tarafından etkisiz hale getirildiler. Kurtulma imkanlarının tükendiği anda yakınlarında bulunan baruthaneyi ateşe verdiler ve kendileri ile birlikte yaklaşık beş yüz hane ve altı bin kişi öldü.¹⁵⁹

158 Hamdan Khodja, *a.g.e.*, s.134-135.

159 *A.g.e.*, s.133; Comtesse Droohojwska, *a.g.e.*, s.165; Aziz Samih İlter, *a.g.e.*, I, s. 203.

Cezayir eyalet merkezindeki Türkler'in gücü Kuloğullarını buradan tamamen uzaklaştırmaya yetmedi. Fakat bunlardan herhangi bir kimseyi bir daha eyaletin üst seviyede görevine getirmediler. Hatta bu hadisenin cereyan ettiği esnada farklı görevlerde bulunanların tamamı azledildi. Bundan böyle eyalet memurluğunda söz sahibi olmak için gerekli yedinci dereceye ulaşan bir Kuloğlu derhal görevden alınmıyordu. Cezayir Beylerbeyi sarayını Kuloğlu sınıfına tamamen kapamıştı.¹⁶⁰

Meydana gelen bu kargaşadan sonra eyaletteki görevlerinden uzaklaştırılmaları konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. 1630'da başlayan bu mahrumiyetin 1680'e kadar devam ettiğini iddia edenler olduğu gibi¹⁶¹ bunun Fransız sömürgesinin başlangıç tarihi olan 1830 kadar devam ettiğini ileri sürenler de mevcuttur.¹⁶²

1806'da Cezayir valisi olan Ali Paşa'nın altı ay süren görevinden sonra yerine geçen beytülmal Hacı Ali Paşa Vadiü'z-Zeytûn'da ikamet eden Kuloğlu sınıfının eyaletin idaresini ele geçirmelerinden aşırı derecede korkmaktaydı. Arap Ağası Ömer ağayı bunlarla savaşması için bir grup askerle üzerlerine gönderdiğinde Kuloğlu sınıfı ile mücadele etmek yerine bilakis onlarla anlaştı ve kendisinin de şikayetçi olduğu valiyi birlikte öldürmeye karar verdiler. Kölesini elde ederek hamama girdiği anı öğrenip kapısını kilitlediler ve fırını aşırı derecede kızdırarak ölmesine sebep oldular. Ömer Ağa kendisi vali olmak yerine doksan yaşındaki haznedarı 1813'te vali tayin ettirdi. Fakat 17 gün gibi kısa bir süre sonra bu tayinden pişmanlık duydu. Yaşlılığı dolayısıyla devlet işlerini Kuloğlu sınıfından sayılan büyük oğlu Mustafa Bey'e gördürmesini bahane ederek her ikisini de boğdurarak katletti. Aksi takdirde Mustafa Bey ilerde eyaletin paşalığını iddia etmeye kalkarsa bütün Türkler onun elinde helak olabilirdi. Bu hadiseden sonra Ömer Ağa Cezayir Paşası olarak dört yıl bu görevde kaldıysa da 1817'de bu defa kendisi yeniçeriler tarafından katledildi ve yerine Maliki müftününün damadı ve ahalinin sevdiği kıymetli bir kimse olan Ali Paşa vali tayin edildi. Ancak altı ay sonra eyalette baş gösteren vebaya yakalanarak vefat etti.¹⁶³

160 Hamdan Khodja, *a.g.e.*, s.133.

161 M. H. Chérif, s.300.

162 Hamdan Hoca da bu yasağın Fransız işgaline kadar devam ettiğini ifade etmektedir. (Hamdan Khodja, *a.g.e.*, s.134.)

163 Ali Rıza Paşa, *a.g.e.*, s.136-139.

Tunus eyaletinde de Ali Paşa'nın Beylerbeyiliği zamanında Kuloğulları Anadolu'dan getirilen askerler gibi gözden düşmüşlerdi ve maaşları kesilmişti. Artık valinin muhafızları Arapların arasından seçiliyordu. Askerlikten uzak tutulan her iki sınıf yavaş yavaş bu konudaki maharetlerini kaybetmeye başladılar. Uzun zamandır elde ettikleri gelirlerini kaybetme endişesine kapıldılar ve mecburen Arap kabilelerden destek almak zorunda kaldılar. Maksatları biriktirdikleri servetlerini artırmaktı.¹⁶⁴

Trablusgarp'daki Kuloğlu sınıfının da diğer yerli ahali gibi gözden düşüp kendilerine mahsus nüfuzlarını kaybettikleri dönemler oldu.¹⁶⁵ Fakat yeniçerilerin itibar kaybettikleri her dönemde eyalet idarecilerinin yardımına Kuloğullarının koştuğu da bir gerçektir.

"Bir kıta fermân-ı celîlî'l-uvvân Hazret-i Padişâhi Trablus'a şerefrîz ve vusûl olmuş ise de buradaki eski yeniçeriler günbegün inkirâz bularak evlâd ve ah-fâdları dahî ber vechi sâbik karakoloğlu lakabıyla büyüdükleri memleketin mezhep ve usûlüne tamamıyla teb'it ettiklerinden ve yeniçerilerin harekât-ı serkeşânesi ise Yusuf Paşa zamanında külliyen ortadan kalkmış ettiğinden binâberin mücerret ferman-ı mezkûr tenfîz-i ahkâm için beş on kadar sâlifü'z-zikr karakolzâdelerden nizâm askeri tanzîm edilmiş"¹⁶⁶ idi.

Yeniçeri ocaklarının kaldırılıp yerine *Asâkir-i Muhammediye* kurulduğu dönemde Trablusgarp valisi Yusuf Paşa da Trablusgarp'daki ocağı dağıttı. Onların yapmakla sorumlu oldukları görevlerini yerine getirmek üzere Kuloğlu sınıfından bir tabur kurdu. II. Mahmud tarafından bu eyaletteki gayretlerinin mükafatı olarak kendisine Rumeli Beylerbeyiliği payesi verildi.¹⁶⁷

1252/1835 yılında Kaptan-ı Derya Tahir Paşa kumandasında Trablusgarp'a gönderilen askeri kuvvet eyaleti ikinci defa doğrudan İstanbul'a bağladığında burada yerli askerlerden dört bölük düzenli asker ile kölelikten azat edilmiş ve abîd denilen otuz kırk kadar süvari birliği yanında kalenin muhafazası için aynı miktarda yerli topçu askeri bulunuyordu. Bunların tamamı yeni düzenin kurulması esnasında İstanbul'dan gelen birliklere hayvanları ve teçhizatları ile birlikte yardım ettiler.

"Harekât-ı Askeriye ile taht-ı itâata alınan mevâkide meskûn Kuloğullarından kuvve-i askeriyeye iltihâken adet-i sâbıkaları veçhile cephâneden mâadâ me'kû-

164 Ahmed Abdesselem, *a.g.e.*, s.254.

165 Gustav Nachtigal, *a.g.e.*, s.20.

166 İbn Galbûn, *a.g.e.*, s.89.

167 C. T. Karasapan, *a.g.e.*, s.139, 141.

lât ve malzemelerini kendileri tedârik ve naklederekten istihdâm olundukları ve bunların öteden beri başıbozuk heyette şu suretle istihdam oluna geldiklerine mebnî vergi ve sâir tekâliften muaf ve müstesnâ tutuldukları ma'lûm ise de aradan elli sene mürûr etmiş olduğu cihetle bu usûl ve muamelenin elyevm cârf olup olmadığı ve yerli sınıf asâkir-i merkûme bu miktarda ve yahut ondan ziyâde bulunup bulunmadığı ve ne halde ettiği kullarıncı meçhuldür".¹⁶⁸

Trablusgarp Kuloğullarının kaybettikleri en önemli imtiyazları hiç kuşkusuz "tekâlif-i mîriyye" konusunda asırlar önce kendilerine tanınan muafiyetti. Bu husus vali ve kumandan tarafından müşterek olarak Sadrazama bildirilen telgraftan da anlaşılmaktadır. Ancak bu kararın verilmesinde bizzat bölgeye gönderilen askeri teftiş heyetinin kanaati etkili olmuştu. Zira bu konuda o zamana kadar böyle bir uygulama ile ilgili Dahiliye Nezaretinde herhangi bir bilgi bulunamamıştı. Vilayet yetkilileri bölgenin kendine has meselelerinin göz ardı edilerek eskiden olduğu gibi Kuloğullarının hakları korunacak olursa bu durumun onların daha fazla şımarmalarına vesile olacağını bildirdiler.¹⁶⁹

Eyaletin jandarma kuvveti görevini yürüttükleri sürece Kuloğulları vergiden muaf tutulmaları haklarının lağvedilmesinden dolayı 1309 h. başlarında yaklaşık 2.000 kişi bu durumu kabul etmediklerini göstermek için harekete geçtiler. Hükümet konağı etrafında toplanarak bazı uygunsuz hareketlerde bulununca bu durumları İstanbul'a bildirildi. Şayet bir daha aynı hareketi tekrar edecek olurlarsa bunlara öncülük edenlerin yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri hakkında Sadrazamın gerekli izni bildirdiğine dair 1 Şaban 1309 tarihli emri vilayete geldi. Jandarma teşkilatının kurulmasıyla birlikte Kuloğulları tekrar gösteri yaparlarsa burada bulunan yabancı ülkelerin vatandaşları zarar görebilirlerdi. Böyle bir gelişme neticesinde Avrupalılar bunu Trablusgarp'a saldırmak için bir fırsat göreyerek derhal harekete geçebilirlerdi. Bu yüzden bir askeri komisyon gönderilene kadar Kuloğullarının eskiden olduğu gibi muafiyetlerini sürdürülmesi gerekiyordu. Ahaliye karşı cepheler alınmadan ve onlara karşı silah kullanmadan gerekli tedbirler alınarak asayiş yeniden sağlandı.¹⁷⁰ Bununla birlikte vali Ahmed Rasim Paşa Dahiliye Nazırına gönderdiği telgrafın ardından bunların hükümet konağı etrafındaki gösterileri ile ilgili olarak:

168 BOA. Y.E.E, n.10/24, 1302 Receb 7, Trablusgarp yerli askerine dair Müşir Namık Paşa'nın arzısı.

169 BOA. A.MKT.DH.TG, 2-52, Gurre Şaban 1309/17 Şubat 1307.

170 BOA. İrade-Dâhiliye-1309, n.99704, 4 Şaban 1309/20 Şubat 1307.

"(...) ekserisi sarhoş olduğu halde iki bine garip Kuloğulları içtima ederek bunlardan beş yüz kadarı hükümet konağı ittisalinde tersâne tabir olunan meydana gelmiş ve diğerleri de hükümet dairesinin ön tarafında ve Hudn kapısı denilen sur kapısı önünde toplanmışlar ve bir ağızdan bağırmaya başlamışlardır. Bir diyebilecekleri var ise diyerek arzu içinde bir kaç kişinin içeriye gelip ifadeleri ne ise söylemeleri teklif edilmiş ise de umumun şamata ve gürültü ile girmek istedikleri görüldüğünden ancak bir kaç kişi celp olunup ifadeleri Kuloğullarının adem-i lağviyle vergi ve sair tekâlif-i mîriyyeden muafiyetlerinin kemâkân ibkâsı olduğu anlaşıldı. Bu istirhamlarının çaresi olmadığı ve alınan emrin infâz ve icrâsına bulunduğumuzu söyleyip dışarı çıkarılmışlar ise de çoğunun meydana dağılmaları üzerine silah altında bulunan askere yalnız sözle çıkartılmak üzere söz verildi."

diyerek bu direnişin meydana geliş şeklini anlatan valiye göre bunlar Hudn kapısından çıktıkları noktadaki eski Kuloğulları Başağalığına ait kaymakamlık binası ile alt katındaki karakolun camlarını kırdılar. Ayrıca bina ve çevresinde bulunan askerlere kaldırım taşları atarak on bir asker ve üç zaptiye memurunu değişik yerlerinden yaraladılar. Bu kadar kargaşalığa rağmen bir defaya mahsus olmak üzere askere müdahale etmemeleri emredildi. Vali Ahmed Rasim Paşa aynı direniş tekrarladıklarında bunlara yapılacak nasihatlar ve tenbihler faydalı olmazsa ne gibi muamele etmesi gerektiği konusunda Dahiliye Nezareti'nin kanaatini sordu.¹⁷¹

Kuloğlu sınıfı hakkında son dönemde çoğunluk menfi kanaat sahibiydi. Bir de bazı yeni hadiselerin cereyan etmesiyle birlikte eski kanaatlarını İstanbul'a rapor etmekte zorlanmadılar.

"Fırka-i Şâhanenin gelişi ve bunu müteakip Asâkir-i Şâhanenin bir kısmı hemen her kaza ve nevâhî merkezlerine kadar taksim olunarak sûretâ asayiş-i mahalliyyenin istihsâli ve manen mahalli hükümetlerin de vasita-i icrâiyye ve tahsilâtı hizmetlerinde aynı Kuloğulları'nın bu hizmetlerinde istifadeye hacet kalmamıştır. Ve bir de bunların tekâlif-i mîriyyeden muafiyetleri mahza Hükümet-i Seniyye kendilerinden ne miktar nefer talep ederse derhal ol miktar nefer hazırlanıp ve bunların mekûlât ve meşrûbât ve mesârif-i râhiyeleri kalarından toplanarak yedlerine verilmek için ise de 1302 senesinde zuhûr eden Gat meselesinde merkûmlardan derhal 600 nefer talep olunduğu halde beynlerinde bir çok münâzaadan ve Hükümet-i Seniyye-i tasdîden ve dört mah vakit geçtikten sonra ancak 150 kişi kadar hazırlanabilip kemâl-i müşkilâtla Gat'a kadar gönderilebilmişler ise de layıkıyla istifade olunamamıştır. Bu halktan bugünkü halleriyle asla istifade olunamadığı halde bir düşman taarruzu vukuunda asla istifade olunamayacağı aşikârdır. Ve bir de bunların bir kısmı Trablus hurmalığında meskûn olduklarından Trablus üzerine bir taarruz vukû bulur ise intizamsızlıkları hasebiyle kendi aileleri gâilesine düşüp taraf-ı hü-

171 BOA. İrâde-Dâhiliye-1309, n.99704, 13 Şaban 1309/29 Şubat 1307.

kümetten itâ olunacak eslihayı da bu yolda isti'mâl etmeleri me'mûldur. Sâir ahali de terbiye hususunda Kuloğulları gibi olduğundan tasalut-ı a'dâ vukû-unda mevcut bulunan Asâkir-i Şâhâne ve istihkâmât-ı hüsn-i idâre ve muhafaza olduğü kumandanın iktidar ve şecâat ve besâleti ahâli tarafından görüldüğü halde her taraftan merkez vilâyetin imdâdına şitâb etmeleri ve fedâkârâne hareket etmeleri melhûz ve me'mûl ise de muntazam düşman karşısında istifadeli bir iş görebilmeleri me'mûl değildir".¹⁷²

Tapu ve nüfus sayımı konusunda vali Ahmed Rasim Paşa ısrarlı davranınca Kuloğlu sınıfı buna aşırı derecede muhalefet gösterdi. Yaptıkları müracaatları ciddiye alınmayınca durum İstanbul'a kadar iletildi.

"Padişahımız efendimiz hazretlerine vâki olan arz ve istidalarımıza inâyeten ve merhameten Trablusgarp ahalisinin avâid-i kadîmeleri üzerine ibkâları hususunun avâtuf-i seniyye-i tâ-cidârîlerinden şerefsüdüv ve sünûh buyrulan irâde fermân-ı hümâyunlarını paşa-yı mûmâ ileyhe tebliğ olunmak ve bu fermân ve irâde celiletü's-şânî vürûdunda hemen çarşı ve nehâ-yı vilâyette münâdiler vasıtasıyla ilan edildiğinden"¹⁷³

bu uygulamaya hemen geçilemeyerek bir müddet daha durdurulmuş oldu.

Fakat vali Hafız Mehmed Paşa (ö.1903) bu konuda istenen her şeyi gerçekleştirerek Kuloğullarının bütün haklarını ellerinden almayı başardı. Bununla da yetinmeyerek bunlarla mücadelesini sürdürdü. Bu valinin kesin tavrı karşısında yapacakları fazla bir şeyleri kalmadı.

"Hafız Paşa muâfiyetimizi kadîmemize asla riâyet etmeyip ve buna dâir âni-fü'l-arz irade ve fermân-ı hümâyunlara dahi iltifât etmeyerek tahrîr-i emlak ve nüfûs ve tapu ve temettu ve bedel-i ağnam nizamnâmeleri enva-ı şiddet ve kasâvetle cebren üzerimize icrâsını teşebbüs etmiş"¹⁷⁴ oldu.

Kuloğulları imtiyazlarının kaldırılması üzerine nüfus ve emlak kaydı ile tapu düzenlenmesine engel olmak ve hatta bu görevleri icra etmek üzere bölgelerine gönderilen memurların üzerine ateş açmak suretiyle az da olsa mücadeleden vazgeçmek istemediler. Bunun üzerine vali Trablusgarp kumandanı müşir Recep Paşa'ya durumu bildirerek "mesûliyeti acizlerine ait olmak üzere asâkir-i şâhâne tarafından mukabele bilmisil icrası" şeklinde emir vererek Sûku'l-Cuma'ya asker sevk ettirdi. Bir gün boyunca devam eden kargaşa esnasında birkaç kişi vefat

172 Mehmed Fuad, *a.g.e.*, s.113; Ahmet Kavas, "Büyük Sahra'da Gat Kazasının Kurulması ve Osmanlı-Tevarik Münasebetleri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, 1999, (171-195), s.50.

173 BOA. A.MKT.DH.TG., n. 2-65, 17.11.1320.

174 BOA. A.MKT.DH.TG., n. 2-65, 17.11.1320.

ederken Sahil nahiyesindeki Kuloğlu ileri gelenlerinden 12 kişi Bingazi'ye sürgün edildi. Yapılmak istenen her türlü tapu ve nüfus kayıtları kısa zamanda gerçekleştirildiği gibi Osmanlı idaresi sur içinde olduğu kadar sur dışında da hakimiyetini yerleştirdi.¹⁷⁵

Aynı şekilde Zevi'l-Civârî nahiyesi Kuloğlu ahalisi kendi mülkleri olan ağaçların her birine 80 para tutarında vergi konması hususundaki gelişmeleri valiye bildirdiler. Mallarına vergi uygulamaya başlanmasının yanlışlığını delilleriyle ortaya koymaya çalışan bu insanlar 26 Eylül 1315 tarihli ve altında bölgedeki ileri gelen Kuloğullarının imzası bulunan bir yazı ile valiliğe müracaat ettiler. Devlete yaptıkları hizmetlerine karşılık kendilerinin bir takım mükellefiyetlerden muaf olduklarını gerekirse Zevi'l-Civârî ahalisinin hak, adalet ve her hangi bir usule dayalı olmayan bu uygulamaya karşı çıkacaklarını bildirdiler.¹⁷⁶

"Sultan Abdülmecid Han hazretlerinin avâtif-i seniyye-i mülûkânelerinden Trablusgarp esbak valisi Ahmed İzzed Paşa ve nâibü'ş-şer' efendiye hitâben 1266 senesinin şehri Rebiulevvelinin evâhiri târihiyle şerefsüdûr buyrulan fermân-ı âlişân-ı hümâyunlarında Trablusgarp ahâli-i sâdıkası bin-nefs ve'r-rıza atabe-i ulyâ mülûkânemizde iltica eylemelerinden akârât ve arazilerinin tahkik ve tedkiki için Meşihat-ı İslâmiyye ve Mâliye Nezareti celilesine ihâle olunup arazi ve akârât-ı mezkûre tapuya şümûlü olmayup ashaplarının sırf emlâkı ve arazi-i öşriyyeden madûd olduğu sabit olmakla İmâm-ı Azam Ebû Hanife mezhebi üzerine mirâs ve daâvileri bakılmalarıyla işbu fermân-ı hümâyunlarının Arapça'ya bittercûme meşâyih ve vücûh ve ayân-ı ahaliye bilkirâe tefhîmiyle mucibince amel olunması irade ve fermân buyrulmuştur."¹⁷⁷

Kuloğullarının haklarının ellerinden alınması konusu XIX. asrın ikinci yarısında bir çok defa gündeme gelmişti. Valilerden Hasan Samih Paşa (ö.1892) da böyle bir uygulamaya gitmeye teşebbüs etmişse de bundan vazgeçmişti. Bu eyaletin en başarılı valilerinden Mustafa Asım Paşa ise bu konuda hiç ısrarlı olmadı.

"Trablusgarp emlâk ve arazilerinin tapuya şümûlü olmayıp ashaplarının sırf emlâkı olduğu ve arazi-i öşriyyeden madûd ettiği sabit olmakla sâbıkı misillü avâid ve muâfiyet-i kadîmeleri üzerine bekâları zımmında defîn-i hâk dâri'l-cennân Abdülaziz Han hazretlerinin avâtif-ı şehinşâhilerinde 1292 tarihinde irâde ve fermân buyrulmuştur."¹⁷⁸

175 Hasan Safi, *a.g.e.*, s.43.

176 Ahmed Sıdkî ed-Deccânî ve Abdüsselam Edhem, *a.g.e.*, s.158-161.

177 BOA. A.MKT.DH.TG., n. 2-65, 17.11.1320.

178 *A.g.y.*

Trablusgarp valisinin Kuloğullarına ait imtiyazların kaldırmasının ardından onlar da haklarını aramak için içlerinden bir takım kimseleri gizlice İstanbul'a gönderdiler. Vali bunları vilayetin huzurunu bozmaya çalışan müfsitler olarak tavsif ettiği gibi içlerinden Abdüsselam Bûrzîze, Hacı Muhammed b. Saîd, Hacı Sûsî Bû Tarûme ve Hacı Muhammed Keşlâf'ın iade edilmelerini 16 Nisan 1318 tarihinde Dahiliye Nezaretinden istedi.¹⁷⁹ 11 Haziran 1318 tarihli telgrafla bu defa Tunus'tan gizlice gittikleri ifade edilen "Kuloğlu sınıfı ayak takımından dört şahs-ı müfsidin" durumları hakkında haber alındığı ve döndüklerinde cezalandırılacakları belirtilerek bunlara İstanbul'da iltifat edilmemesi istendi.¹⁸⁰

Kuloğullarının imtiyazlarının kaldırılması ile ilgili en önemli belgelerden birisi hiç şüphesiz 600 ayrı kimsenin altında imzası bulunan ve kendi durumlarını Osmanlı Devleti Dahiliye Nezaretine takdim etmek üzere kaleme aldıkları belgedir¹⁸¹. Tarihteki konularının kısaca bir özetini verdikten sonra imtiyazlarının kaldırılması yönündeki çalışmalar sonuç itibarıyla sadece kendilerine zarar vermeyecekti. Hatta devletin Afrika'da bulunan son vilayetindeki varlığını da tehlikeye sokacak ve düşmanları bundan büyük menfaat elde edeceklerdi.

179 BOA. Vilayet Gelen, Trablusgarp âmedî, defter n.358, s.41.

180 A.g.y.

181 BOA. A.MKT.DH.TG., n. 2-65, 17.11.1320.